

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (2): 687-714

İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

Islamic Education in England: Opportunities and Threats

İrfan Erdoğan

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fak., Din Eğitimi Anabilim Dalı
Research Assistant PhD, Necmettin Erbakan University Faculty of Theology,
Religious Education Department
Konya, Turkey

irfanerdogan87@gmail.com orcid.org/0000-0002-2452-1252

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Bu makale, Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi’nde sözlü olarak sunulan ve tam metin olarak basılmayan “İngiltere’de İslam Eğitimi” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. / This paper is the final version of an earlier announcement called “Islamic Education in England”, not previously full text printed, but orally presented at a symposium called “International Congress on Islamic Education (ICIE)”, the content of which has now been developed and partially changed.

Received / Geliş Tarihi: 13 March /Mart 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 4 June /Haziran 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December /Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 687-714

Cite as / Atıf: Erdoğan, İrfan. “İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler [Islamic Education in England: Opportunities and Threats]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/2 (Aralık 2020): 687-714.

<https://doi.org/10.18505/cuid.703185>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Islamic Education in England: Opportunities and Threats

Abstract: Our study aimed to investigate what Muslim families in England have the opportunity to have religious education for their children and to examine the institutions or structures that provide Islamic education opportunities. Document analysis as a qualitative method was adopted in our study. Academic books and articles related to the subject, statistical records, various reports provided by the state and private institutions, school curricula, school inspection reports, and law articles, and some court decisions constitute the main data sources. Maximum diversity sampling from the purposeful sampling types was used in determining the schools that were examined their Islamic curriculum, and it was tried to include as many different curriculum examples as possible.

The fact that religious lessons are compulsory in schools in England and that this lesson is taught with a multicultural approach can be seen as an opportunity. On the other hand, there is a flexible education system in England. Muslim faith schools, supplementary schools (madrasa, maktab, and mosque school), and the home-schooling system are places and structures where Islamic education is carried out within the scope of formal and informal education. It is seen that Muslim faith schools are allowed to be opened as 'voluntary aided schools' by defining their distinctive religious characters as Muslim. The number of 'state-funded Muslim schools' is very limited, but their existence carries symbolic weight as a recognition of the Muslim community's right to establish such schools. It is understood that Muslim faith schools were opened mostly in the category of 'independent schools'. Although there are various discussions about it, it is also important for Muslims to have informal religious education, in addition to formal education; it is allowed to open schools that offer Islamic education under the name of madrasa, maktab or mosque school. Families who send their children to the community schools because of the insufficient number of Muslim faith schools send their children to madāris (singular: madrasa), makātib (singular: maktab), or mosque schools which are called as 'supplementary schools'. Social and moral values are taught here, including the teaching of the Qur'an, as well as sīrah (the biography of the Prophet), fiqh (jurisprudence), and Islamic history.

It was understood that families who want to protect their children from the unhealthy environment of the school have the right to prefer home education, since the school is not compulsory. In this sense, home-schooling can be considered as another opportunity for Muslim families to have their children Islamic Education.

In addition to all these opportunities, the lack of a standard in these educational structures, the unqualified teachers, the inadequacy of curriculum development studies, and as a result, lack of qualified teaching materials are important problems. Economic limitations emerge as the first obstacle to increase the number of Muslim faith schools and to improve educational quality. This situation threatens the quality of education by giving rise to poor buildings, insufficient resources, insufficient health and safety standards, and inexperienced management. Another threat to the quality of education is that teachers for independent schools do not have to have Qualified Teacher Status (QTS). While negative perceptions about Muslim schools have been identified as another challenge, it is expressed in various sources that Muslim students are frequently exposed to Islamophobia in various ways in public schools. Linking mosques and Islamic education institutions to radicalization and making them a subject of discussion is another noteworthy issue. Although there is no evidence of the relationship between Muslim schools and terrorist acts in England, Muslim schools are subjected to suspicions of being potential breeding grounds for future extremists.

It seems necessary to take some actions for madrasahs who do not want to be under the control of the state to reach certain standards and increase the quality of education. For example, Muslim supplementary schools should be united under the same roof of an association like The Association of Muslim Schools. This will help to attain certain standards, to increase the

quality of education, and to create opportunities for various cooperation and sharing of experiences. Also, it should not be seen enough that the teachers in the madāris only have religious education, and their pedagogical competencies should be improved by subjecting them to various educational programs.

Keywords: Religious Education, Islamic Education, England, Supplementary Education, Madrasa, Home Schooling.

İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

Öz: Araştırmamızda İngiltere’de Müslüman ailelerin, çocuklarına din eğitimi aldırma imkânlarının ne olduğunun araştırılması ve İslam eğitimi verilen kurum ya da yapıların incelenmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemi benimsenen çalışmamızda, konu ile ilgili akademik kitap ve makalelerin yanı sıra istatistik kayıtları, devlet ve özel kurumlar tarafından hazırlanmış çeşitli raporlar, okul müfredatları, okul denetim raporları ve kanun maddeleri ile bazı mahkeme kararları başlıca veri kaynaklarını oluşturmaktadır. İslam eğitimi ile ilgili müfredatından örnekler verilen okulların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmış olup, okul türlerine ilişkin mümkün oldukça farklı müfredat örneklerine yer verilmeye çalışılmıştır.

İngiltere’de okullarda din dersinin zorunlu olması ve bu dersin çoğulcu bir anlayışla verilmesi İslam dininin doğru bir şekilde tanınmasına katkı sağlama anlamında bir fırsat olarak görülebilir. İngiltere esnek bir eğitim sistemine sahiptir. Örgün ve yaygın eğitim kapsamında İslam eğitiminin yapıldığı mekânlar ve yapılar olarak Müslüman inanç okulları, tamamlayıcı okullar (medrese, mektep, cami okulu) ve ev okulu sistemini zikretmek mümkündür. Müslüman inanç okullarının, Hıristiyan veya Müslüman gibi ayırt edici dini karakterini tanımlayarak ‘devlet yardımı alan okul’ olarak açılmasına müsaade edildiği görülmektedir. Sayıları yetersiz olmakla birlikte devlet yardımı alan Müslüman okulları, örgün eğitim içerisinde İslam eğitimi yapılan okul türlerinden birisidir. Diğer taraftan Müslüman inanç okullarının, çoğunlukla ‘bağımsız okul’ kategorisinde açılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında çeşitli tartışmalar olmakla birlikte, örgün eğitim dışında medrese, mektep ya da cami okulu adı altında İslam eğitimi veren kurumların açılmasına müsaade ediliyor olması da Müslümanların yaygın din eğitimi alma imkânına sahip olması bakımından önemlidir. Müslüman inanç okullarının sayısının yetersiz olması nedeniyle çocuklarını diğer okullara gönderen aileler, çocuklarının örgün eğitim dışında İslam eğitimi almaları için ise tamamlayıcı okullar (supplementary schools) olarak da ifade edilen medrese, mektep ya da cami okulu adı verilen bu eğitim mekânlarına göndermektedirler. Buralarda Kur’an öğretimi başta olmak üzere siyer, fıkıh, İslam tarihi ile birlikte sosyal ve ahlaki değerler öğretilmektedir. Okulun zorunlu olmaması sebebiyle, çocuklarını okulun zararlı ortamından korumak isteyen ailelerin evde eğitim yapmayı tercih etme hakkına sahip olduğu görülmüştür. Bu anlamda ev okulu, Müslüman aileler için çocuklarına İslam eğitimi aldırma imkanı anlamında başka bir fırsat olarak düşünülebilir.

Bütün bu fırsatların yanı sıra söz konusu bu eğitim ortamlarında bir standardın olmaması, öğretici niteliğinin düşük olması, müfredat oluşturma çalışmalarının yetersizliği ve ortak bir müfredat benimsenmemesine de bağlı olarak öğretim materyallerinin yetersizliği önemli sorunlardır. Müslüman inanç okullarının sayısının artması ve kalitenin yükseltilebilmesinin önündeki ilk engel olarak ekonomik sınırlılıklar karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kötü binalar, yetersiz kaynaklar, sağlık ve güvenlik standartlarının sağlanmasındaki yetersizlik, tecrübesiz yönetim ve niteliksiz öğretmenlerin istihdamına yol açarak istenilen niteliklerde eğitimin verilemesini tehdit eder duruma gelmektedir. Eğitimin niteliğini tehdit eden bir başka durum ise, bağımsız okullarda görev yapacak öğretmenlerin, Nitelikli Öğretmen Statüsü’ne (Qualified Teacher Status (QTS)) sahip olmak zorunda olmayışlarıdır. Müslüman inanç okullarına karşı olumsuz bakış açısı da İslam eğitimi imkânını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkarken, Müslüman öğrencilerin devlet okullarında çeşitli şekillerde İslamofobia’ya sıklıkla maruz kaldığı çeşitli kaynaklarda dile getirilmektedir. İngiltere’de Müslüman okulları ile terörist eylemler arasındaki ilişkiye dair herhangi bir bulgu olmamasına rağmen, geleceğin

690 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

radikalleri için potansiyel yetişme alanları oldukları iddiası, İslam eğitimi alma imkânı anlamında elde edilen kazanımları tehdit eden bir durumdur.

Devlet kontrolüne girmek istemeyen medreselerin, bir şekilde belli standartlara kavuşması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi için bazı çalışmaların yapılması gerekli görünmektedir. Medreselerin de bağımsız Müslüman inanç okullarının bağlı olduğu Müslüman Okullar Birliği (Association of Muslim Schools) benzeri bir kurum çatısı altında toplanmaları, çeşitli işbirliği ve tecrübe paylaşımı imkânları doğurabilecektir. Ayrıca medreselerdeki öğreticilerin, yalnızca din eğitimi almış olmaları yeterli görülmemeli, çeşitli eğitim programlarına tabi tutularak pedagojik yeterlikleri geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İslam Eğitimi, İngiltere, Tamamlayıcı Eğitim, Medrese, Ev Okulu.

Giriş

Hıristiyan nüfustan sonra en büyük dini grup olarak Müslümanların İngiltere’de varlığı 17. yüzyıla kadar dayanır. Diğer toplumlarda olduğu gibi buradaki Müslümanların da kendi dini ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çocuklarının dini ve kültürel prensipleri kazanacakları inanç temelli birtakım kurumlar oluşturma ihtiyacı baş göstermiştir.¹ İngiltere’deki Müslümanların %9’dan fazlasının 5 yaşın altında olması, bu Müslüman çocukların eğitilmesi konusunu, zaman içerisinde hem hükümet hem de aileler tarafından üzerinde ciddi olarak durulan bir mesele haline getirmiştir.² Sonuç olarak yıllar içerisinde hem örgün hem de yaygın eğitim içerisinde özellikle çocuk ve gençlerin İslam eğitimi alacakları çeşitli yapıların oluştuğu görülmektedir. Günümüze gelinceye kadar birtakım kazanımlar elde edilmiş olmakla birlikte, seküler bir toplumda çeşitli güçlüklerle karşılaşmakta oldukları da bir gerçektir.

Araştırmanın amacı, çok kültürlü bir toplum olan İngiltere’de azınlık konumundaki Müslümanların, İslam eğitimi alma imkânlarını incelemektir. Bunun yanı sıra verilen eğitimin niteliği, başarılı olunan ya da başarısız olunan hususlar değerlendirilmeye çalışılmış, söz konusu eğitim ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan güçlükler ya da elde edilen kazanımlar ele alınmıştır.

İslam eğitimi alma konusunda imkânlarının neler olduğu ile ilgili mevcut durumu betimsel olarak ortaya koymak önem arz etmektedir. Azınlık konumundaki toplumların kendi dinlerinin eğitimini almaları konusunda farklı ülkelerde çeşitli uygulamalar ve serbestlikler söz konusu olmakla birlikte, çalışmamız kapsamında incelediğimiz bir ülke olarak İngiltere’nin kendi sosyo-kültürel yapısı içerisinde diğer bazı batılı ülkelere de farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu anlamda küresel bazı gelişmelerle birlikte İngiltere’de de İslam eğitimi veren kurum ve mekânlarla ilgili kimi tartışmalar sürse de diğer batılı ülkelere göre genel olarak daha serbest bir ortamın olduğu söylenebilir.

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.³ Eğitim ile ilgilenenler için birçok toplumsal doküman kaynağı vardır. Bunlar, eğitim konuları hakkında görüşler, meclis veya kongrelere ait kayıtlar, kanun maddeleri, federal rapor-

¹ Waheed Hammad - Saeeda Shah, “Leading Faith Schools in a Secular Society: Challenges Facing Head Teachers of Muslim Schools in the United Kingdom”, *Educational Management Administration & Leadership* 47/6 (Kasım 2019), 943-959.

² J. Mark Halstead, “Islamic Education in England”, *Handbook of Islamic Education*, ed. Holger Daun - Reza Arjmand, International Handbooks of Religion and Education (Cham: Springer International Publishing, 2018), 857.

³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 218.

lar, devlet ve özel ajans raporları, şahsi kayıtlar ve istatistik merkezlerinin sahip olduğu istatistik veri bankasıdır. Bu doküman kaynaklarına baktığımızda, kamu kayıtlarının nitel araştırmalarda yaygın kullanılan doküman türü olduğunu söylemek mümkündür.⁴ Araştırmada incelenen dokümanlar ise kitap, makale ve rapor gibi konuyla ilgili akademik çalışmaların yanı sıra devlet ve özel kurumlar tarafından hazırlanmış çeşitli raporlar, istatistikî kayıtlar, okul müfredatları, okul denetim raporları, kanun maddeleri ile bazı mahkeme kararlarından oluşmaktadır.

İslam eğitimi ile ilgili müfredatından örnekler verilen okulların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme⁵ kullanılmış olup, okul türlerine ilişkin mümkün oldukça farklı müfredat örneklerine yer verilmeye çalışılmıştır.

İngiltere’de İslam eğitimi ele alan literatürü incelediğimizde, konunun farklı boyutlarını inceleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Oruç (2017) tarafından yapılan çalışmada İngiltere’de okul öncesi ve ilköğretim okullarında resmî din eğitimi bir okul örneği üzerinden incelenmiş⁶, Hendek (2019) tarafından yapılan çalışmada ise, İngiltere’de Müslüman ailelerin ev okulu tecrübeleri ve Türkiye’de ev okulunun imkânı tartışılmıştır.⁷ Berglund (2017) ise İngiltere’de hafızlık eğitimi ve seküler eğitim sistemi arasındaki boşluğu bir problem olarak ele almış ve bunu bir Müslüman okulunda dindersi öğretmenliği yapan bir kişinin tecrübesiyle derinlemesine tartışmıştır.⁸ Breen (2018) tarafından yapılan çalışmada da İngiltere’de Müslüman topluma politik olarak tanınan haklar bağlamında Müslüman inanç okullarının rolü ele alınmıştır.⁹ Hammad ve Shah (2019) tarafından yapılan çalışma, seküler bir toplum olarak İngiltere’de Müslüman inanç okullarındaki öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler ortaya koyması bakımından önemlidir.¹⁰ Yine Shah (2012) tarafından yapılan çalışmada, seküler toplumlarda Müslüman kimliğini koruma ve Müslüman çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılama bağlamında Müslüman inanç okullarının durumunu İngiltere özelinde ele almıştır.¹¹ Mogra (2007) ise İngiltere’de mektep olarak anılan destekleyici eğitim kurumlarında kullanılan eğitim materyallerini incelediği çalışmasında, bu materyallerin ahlak eğitimindeki yerini ele almıştır.¹² Ayrıca doktora tez çalışması olarak Erşahin (2014) tarafından yapılan araştırmada, İngiltere’deki devlet okullarında uygulanan din derslerinin öğretim programlarında yer alan Hristiyanlık dışındaki dinlerin hangi anlayışlar çerçevesinde programlarda yer bulduğunun tespit edilmesine çalışılırken öğretim programlarında İslam dininin yerine de

⁴ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 132-134.

⁵ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 90.

⁶ bk. Cemil Oruç, “İngiltere’de Okul Öncesi ve İlköğretim Okullarında Resmî Din Eğitimi: ‘Müslüman Okulu’ Örneği”, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1/1 (2017), 55-87.

⁷ bk. Abdurrahman Hendek, “İngiltere’de Müslüman Ailelerin Ev Okulu Tecrübeleri ve Türkiye’de Ev Okulunun İmkânı”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 71-104.

⁸ bk. Jenny Berglund, “Continuity and Change: Experiences of Teaching Religious Education in the Light of a Life Trajectory of Hifz and Secular Education”, *Religion & Education* 44/1 (2017), 88-100.

⁹ bk. Damian Breen, “Critical Race Theory, Policy Rhetoric and Outcomes: The Case of Muslim Schools in Britain”, *Race Ethnicity and Education* 21/1 (2018), 30-44.

¹⁰ bk. Hammad - Shah, “Leading Faith Schools in a Secular Society”.

¹¹ Bk. Saeeda Shah, “Muslim Schools in Secular Societies: Persistence or Resistance!”, *British Journal of Religious Education* 34/1 (Ocak 2012), 51-65.

¹² bk. Imran Mogra, “Moral Education in the Makâtib of Britain: A Review of Curriculum Materials”, *Journal of Moral Education* 36/3 (Eylül 2007), 387-398.

değnilmiştir.¹³ Bu çalışmada ise örgün ve yaygın eğitim bağlamında, İngiltere’de İslam eğitimi alma imkânları ve problem durumları bütüncül olarak, güncel verilerle ele alınmaya çalışılmıştır.

1. İngiltere’de Müslüman Nüfus

İngiltere’de 10 yılda bir nüfus sayımı yapılmakta olup, ülke vatandaşlarına 2001 yılındaki nüfus sayımından itibaren “Dininiz nedir?” sorusu yöneltilerek dini yapı hakkında bilgi toplanmaya başlanmıştır. Bu soru inanç ya da dini pratik ayrımı yapmadan, bireylerin kendisini hangi dine mensup olarak tanımladıklarını ölçmeye çalışmaktadır. Soruya cevap vermek zorunlu değildir. Cevap vermek istemeyenler, herhangi bir gerekçe belirtmeksizin cevap veremeyebilir.¹⁴ Ulusal İstatistik Ofisi (Office for National Statistics) nüfus sayımında elde edilen bu verileri kamuya açık olarak kendi web sayfasında yayınlamaktadır.

İngiltere ve Galler’de, 2001 yılında yapılan nüfus sayımında kendisini Hıristiyan olarak tanımlayanların sayısı yaklaşık 37.3 milyon (%71.7) iken bu sayı ciddi bir düşüşle 2011 yılında 33.2 milyon (%59.3)’a gerilemiştir. Ülkede en büyük ikinci dini grup olan Müslüman nüfusun durumuna baktığımızda ise ciddi bir artış göze çarpmaktadır. 2001 yılında yaklaşık 1.5 milyon (%3) olan Müslüman nüfus 2011 yılı nüfus sayımında 2.7 milyon (%4.8)’a ulaşmıştır.¹⁵ 2005 ve 2010 yıllarında yapılan Yıllık Nüfus Anketi’nde (The Annual Population Survey), Ulusal İstatistik Ofisi’nin (Office for National Statistics) verilerine göre örneklem oluşturulmuş, Müslüman nüfusu sırasıyla %3.8 ve %4.8 şeklinde tahmin edilmiştir. Nüfus sayımı sonuçlarında da bu oranların büyük ölçüde tutturulduğu görülmektedir.¹⁶ Aynı şekilde tekrarlanan Yıllık Nüfus Anketi’nin (The Annual Population Survey) 2015 ve 2016 yılları sonuçlarına göre ise İngiltere’deki Müslüman nüfus sırasıyla %5.6 ve %5.8 şeklinde hesaplandığı görülmektedir.¹⁷ Bu verilerden hareketle Müslüman nüfustaki artışın devam ettiğini söylemek mümkündür. 2011 yılı nüfus sayımı verilerine göre, İngiltere’deki Müslüman nüfusa baktığımızda, göç ederek gelen Müslüman nüfusun yanı sıra büyük bir oran (%47) İngiltere doğumludur.¹⁸ İster doğum, ister göç, isterse din değiştirme yoluyla olsun, Müslüman nüfustaki artışın devam etmekte olduğunu söylemek mümkündür.

İngiltere’de Müslüman nüfusu içerisinde, özellikle işçi olarak gelen ilk nesilden sonra orada doğan gençlerin din eğitimi ihtiyaçlarına göre çeşitli kurumsal yapılarda İslam din eğitimi ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. 2011 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 2.7 milyonluk Müslüman nüfusun yaklaşık %33’ünün 15 yaş ve altında olması da bu ihtiyacı daha net ortaya koyan bir veridir.¹⁹ Şekil 1’de Müslüman nüfusun yaşa göre dağılımı bu verilere göre görselleştirilmiştir.

¹³ bk. İsmail Erşahin, *İngiltere’de Kamu Okullarındaki Din Öğretimi Programlarında Dini Çoğulculuk ve İslam Din Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

¹⁴ 2001 nüfus sayımına katılanların sadece %7.7’si, 2011 nüfus sayımına katılanların ise sadece %7.2’si bu soruya cevap vermemiştir (Office for National Statistics (ONS), “Religion in England and Wales 2011” (11 Aralık 2012).

¹⁵ Office for National Statistics (ONS), “How religion has changed in England and Wales” (04 Haziran 2015).

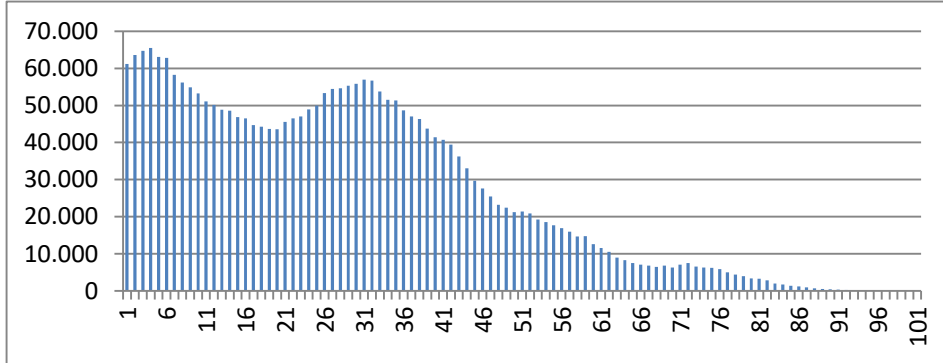
¹⁶ ONS, “Religion in England and Wales 2011” (11 Aralık 2012).

¹⁷ ONS, 01 Kasım 2017).

¹⁸ Sundas Ali, *British Muslims in Numbers: A Demographic, Socio-economic and Health profile of Muslims in Britain drawing on the 2011 Census* (The Muslim Council of Britain, Ocak 2015).

¹⁹ Office for National Statistics (ONS), “CT0291_2011 Census - Sex by age by religion - England and Wales”.

Şekil 1: 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre Müslüman nüfusun yaşa göre dağılımı

2. İngiltere’de Din Eğitimi Dersleri

İngiltere’de, bütün devlet okullarında 5-18 yaş arası tüm öğrenciler için din eğitimi zorunludur. Ancak çok kültürlü bir yapıya sahip olan ülkede, aileler çocuklarının din eğitimi derslerinden muaf olmasını isteyebilirler. Din eğitiminin amacı özetle, öğrencilerin farklı dinleri ve dünya görüşlerini tanıması, toplum içindeki farklılıkları anlayışla karşılaması, farklı bireylerin ve toplulukların hepsinin refahı için saygı çerçevesinde birlikte yaşamasının nasıl mümkün olacağını kavramalarını sağlamaktır, şeklinde ifade edilmektedir.²⁰

1988’de çıkarılan Eğitim Reformu Yasası’nın (The Education Reform Act) İngiltere’de eğitim sisteminin yapılandırılmasında önemli bir yeri vardır. Bu yasa ile Ulusal Müfredat’taki (National Curriculum) merkezleşmenin aksine, sadece Din Eğitimi (Religious Education) yerel otoritenin inisiyatifine bırakılmıştır.²¹ Ulusal düzeyde hazırlanan Din Eğitimi Çerçeve Programı (Religious Education Non-statutory National Framework), yerel düzeyde hazırlanan din dersi programlarına genel bir çerçeve sunar. Bu çerçeve programına göre öğrencilerin Hıristiyanlık yanı sıra İslam, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve Sihizm şeklindeki diğer başlıca dinleri tanıması, manevi, ahlaki, sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunulması, kendi inançlarını keşfetmeleri, kendi kimliklerini ve aidiyetlerini inşa etmeleri, diğer insanlara karşı saygı geliştirmeleri, kendilerine ve diğerlerine karşı sorumluluklarını düşünmelerini sağlamak amaçlanmaktadır.²² Bu müfredat din dersleri için bağlayıcı olmaması sebebiyle resmi olmayan (non statutory) şeklinde nitelendirilmektedir. Okulun öğrenci profiline ve yerel eğitim otoritesine göre Din Eğitimi dersinin içeriğini oluşturmada oldukça esnek bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. İncelemiş olduğumuz Müslüman okulların din dersi müfredatlarında da bu gözlenmiştir.

Yerel otoritelerin (local authority) din eğitimi konusunda danışmaları için her belediye meclisinde (council), Standing Advisory Council on Religious Education (SACRE) adında Din Eğitimi Danışma Kurulu diyebileceğimiz bir yapının oluşturulması kanuni zorunluluktur. Bu danışma kurulu, Din Eğitimi çerçeve programını dikkate alarak yereldeki toplum yapısı ve

²⁰ Qualifications and Curriculum Authority (QCA), *Religious Education: The Non-Statutory National Framework* (London: Qualifications and Curriculum Authority, 2004).

²¹ Terence Copley, *Teaching Religion: Sixty Years of Religious Education in England and Wales* (Exeter: University of Exeter Press, 2008), 147-148.

²² Department for Education (DfE), “Religious education in English schools: Non-statutory guidance 2010”.

694 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

öğrenci profiline göre yerel bir müfredat oluşturur, Din Eğitiminin nasıl yapılacağı konusunda rehberlik yapar.

İngiltere’de Din Eğitimi derslerinde esas alınan iki temel yaklaşım, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme yaklaşımıdır. Din hakkında öğrenmeye göre, öğretim sırasında sınıfta bulunan öğrencilerin dinleri ya da program tarafından öğretilmesi karşılaştırılan dinler, bir ön kabul olmaksızın örnek olarak ve tamamen dışarıdan sunulmalı, öğretmenler üçüncü şahıs olarak din ve dinin mensuplarını tanıtmalıdır. Örneğin Yahudilik’te, Hıristiyanlık’ta ya da İslam’da inanç esasları şunlardır, bu dine inananlar şöyle davranır gibi kalıplar kullanılabilir.²³ Dinden öğrenme yaklaşımında ise öğrenci, dinden öğrendiklerinin ışığında kendisinin ve diğerlerinin tecrübeleri üzerine düşünür ve cevap verir. Bu yaklaşım, öğrencilerin din hakkında öğrendikleri şeyleri uygulama, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirir.²⁴ Dinden öğrenme yaklaşımı ile öğrenciler hayatın anlamı ve amacı hakkında kendi düşüncelerini ve anlayışlarını geliştirme fırsatı bulurlar.²⁵

Devlet okullarında çoğulcu bir anlayışla verilmesi öngörülen Din Eğitimi dersi zorunludur. Ancak bu dersin devlet okullarının Müslüman kimliğine, İslami sosyal ve ahlaki değerlere karşı bir saygı geliştirmediği ve Müslüman olmayanlar arasında müfredat yoluyla İslami öğretilere karşı farkındalık kazandırmadığı iddia edilmektedir.²⁶ Din Eğitimi dersi, Müslüman ailelerin de İslam eğitimi anlamında beklentilerini karşılamadığı için açılan Müslüman inanç okullarının İslam medeniyeti, tarihi, edebiyatı ve sanatları hakkında bilgi sağlayarak, öğrencileri İslami değerler ve kültürel yapı içerisinde eğitmesi beklenmektedir.

Yaklaşık 24.000 okulda 9 milyon öğrencinin eğitim gördüğü İngiltere’de başlıca örgün eğitim kurumları devlet okulları (state funded schools), bağımsız okullar (independent schools) ve özel eğitim okulları (special schools) olarak üç gruba ayrılabilir. Bu öğrencilerin yaklaşık 500.000 tanesi ise Müslüman öğrencilerdir. Her okul türünde Müslüman öğrenci bulmak mümkün iken bu öğrencilerin büyük çoğunluğu (yaklaşık %95)²⁷ yerel eğitim otoritesi tarafından işletilen devlet okullarına (community school), geri kalanı ise kilise okulları (church schools) ve İslam eğitimi sunan İslam okullarına (Islamic schools) devam etmektedirler.²⁸ Bu İslam okullarının ise %5’i devlet kontrolünde olup, %95’i bağımsız okullardır.

3. Müslüman İnanç Okulları

1992 yılında kurulan Müslüman Okulları Birliği (The Association of Muslim Schools (AMS)), Eğitim Bakanlığı (Department for Education (DfE)) tarafından Müslüman Okullarının temsilcisi olarak tanınmıştır. Müslüman Okulları Birliği’ne üye olan okullara baktığımızda 184 tanesi İngiltere’de, 2 tanesi İskoçya’da, 1 tanesi de İrlanda’da bulunduğu görülmektedir.²⁹ Bunlara inanç okulu (faith school) denildiği gibi Müslüman dini karakterine sahip okullar olarak da ifade edildiği görülmektedir. Bu okullar eğitim ihtiyacını karşılamının yanı sıra birçok dini ve kültürel etkinliğin gerçekleştirildiği sosyal mekânlar hâline geldiği, farklı ülkelere,

²³ Muhiddin Okumuşlar, “Çok Kültürlü Toplumlarda ‘Din Hakkında Öğrenme’ ve ‘Dinden Öğrenme’ Modeli”, *Marife* 7/2 (2007), 263.

²⁴ QCA, *Religious Education: The Non-Statutory National Framework*.

²⁵ Derek Bastide, *Teaching Religious Education 4-11* (London; New York: Routledge, 2007), 4.

²⁶ Shah, “Muslim Schools in Secular Societies”, 55-56.

²⁷ The Association of Muslim Schools (AMS), “Overview of Muslim Schools in the UK” (2013).

²⁸ MAB, Muslim Association of Britain (MAB), “Islamic Education”, *Muslim Association of Britain* (Erişim 21 Şubat 2019).

²⁹ AMS, “Overview of Muslim Schools in the UK” (2013).

farklı dillere ve kültürlere mensup Müslümanların bir araya gelerek birbiriyle dayanışmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.³⁰

İngiltere’de esnek bir eğitim sistemi olup ulusal müfredata bağlı kalıp kalmama zorunluluğu, idari kadrosunun oluşturulması, bütçesinin kaynağı, öğretmenlerinde aranan özellikler, ders saatleri ya da eğitim döneminin süresini belirleyebilme gibi birçok bakımdan birbirinden farklılık gösteren okul türleri vardır. Öncelikle bu okulların özelliklerini incelemek yararlı olacaktır. Müslüman kimliğe sahip dört okul türünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan bağımsız okullar, devlet desteği almaması yönüyle diğer okullardan ayrılmaktadır. Çalışmamızda öncelikle devlet desteği alan okulların özellikleri ve müfredatında İslam öğretiminin yeri incelendikten sonra bağımsız okulların özellikleriyle birlikte müfredatında İslam eğitiminin yeri kısaca ele alınacaktır.

3.1. Devlet Yardımı Alan Okullar (Voluntary-aided schools)

Devlet yardımı alan okullar, tamamı değil ancak çoğunluğu dini karaktere sahip ve yerel otorite (Local Authority) tarafından işletilen okullardır. Bu okulların hibe şeklinde sermaye fonundan yararlanması mümkündür. Devlet yardımı alan okullara diğer kategorideki okullar gibi ödeme yapılır, ancak yönetim kurulu, maliyetlerin en az %10’unu ödemek zorundadır. Okulun işletilmesindeki sorumluluk okul idaresi ile yerel otorite arasında paylaştırılmıştır. Oyun alanlarının oluşturulması ve bakımı yerel otoriteye, yani Türkiye’deki ifadesiyle belediyeye aitken diğer tüm harcamalardan okul idaresi sorumludur.³¹ Bu okulların kız okulu, erkek okulu ya da karma okul şeklinde açılmaları mümkündür.

Devlet yardımı alan Müslüman okulların müfredatları incelendiğinde, sınıf düzeyine göre farklılaşmakla birlikte haftada 1 saat ile 3 saat arasında Dini Araştırmalar (Religious Studies), Din Eğitimi (Religious Education) veya İslami Araştırmalar (Islamic Studies), İslam ve Kur’an Araştırmaları (Islamic&Quranic Studies), İslami Değerler (Islamic Values), İslami Kültür (Islamic Ethos) isimindeki derslerden birisi ya da birkaçının bulunduğu görülmektedir.

Örnek olarak müfredatını incelediğimiz bir karma ilkokul olan Gatton Primary School’da Islamic Studies ismi ile verilen müfredatta birinci yılda Kur’an okuma, bazı dualar ve sureler, Fıkıh dersinde temizlik konusu, peygamber kıssaları, bazı akaid ve ahlak konuları işlenmektedir. İkinci yılda Kur’an okuma, bazı sureler, tuvalet kullanımı, gusül, abdest ve namaz gibi fıkıh konuları, peygamber kıssaları ile bazı akaid ve ahlak konuları işlenmektedir. Üçüncü yılda Kur’an okuma, bazı dualar ve sureler, fıkıh dersinde namazın şartları, siyer dersinde hicrete kadar Peygamberimizin hayatı, cennet ve cehennem, ölümden sonra hayat gibi bazı akaid konuları ile meşcedi adabı, saygı ve selam gibi bazı ahlak konuları işlenmektedir.³²

Bir kız lisesi olan Preston Muslim Girls High School’da ise 7. ve 8. sınıfta haftada 1’er saat Dini Araştırmalar (Religious Studies) dersi bulunmaktadır. 9, 10. ve 11. sınıfta ise 2’şer saat Dini Araştırmalar (Religious Studies) dersi bulunmaktadır. Bu derste her biri 6 ya da 7’şer hafta olmak üzere dünya dinleri işlenmektedir.³³

3.2. Özerk Okullar (Free Schools)

Devlet tarafından finanse edilirlen ancak belediye meclisi (local council) tarafından yönetilmezler. İşleyişi ile ilgili daha fazla kontrole tabidirler. Sınavla ve seçme öğrenci alan liseler (grammar school) gibi akademik başarıya dayalı bir öğrenci seçme işlemi yapamazlar, her türlü öğrenciyi kabul eden okullardır. Özerk okullar, personel için kendi ücretlerini ve

³⁰ Oruç, “İngiltere’de Okul Öncesi ve İlköğretim Okullarında Resmî Din Eğitimi: ‘Müslüman Okulu’ Örneği”.

³¹ Education and Skills Funding Agency (ESFA), “Voluntary-Aided Schools: Capital Funding”, *GOV.UK* (15 Kasım 2018).

³² Gatton Primary School (GPS), “Islamic Studies Curriculum Overview” (Erişim 05 Ocak 2020).

³³ Preston Muslim Girls High School (PMGHS), “PMGHS Curriculum Plan” (Erişim 05 Ocak 2020).

696 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

koşullarını belirleyebilirler, eğitim döneminin ya da bir günlük okul saatinin uzunluğunu değiştirebilirler. Ulusal müfredatı takip etme zorunlulukları yoktur.³⁴

Çalışmamız kapsamında örnek olarak incelediğimiz, özerk okul (free school) statüsündeki Tauheedul Islam Boys' High School adlı erkek okulunda 7. ve 8. sınıfta Din Eğitimi (Religious Education), 9. ve 10. sınıflarda Dini Araştırmalar (Religious Studies) isimli derslerin müfredatta bulunduğu görülmektedir.³⁵ Benzer şekilde Olive School Bolton adlı karma ilkokulda 1, 2 ve 3. sınıflarda Din Eğitimi (Religious Education) adında bir ders bulunmaktadır.³⁶ Bir başka özerk okul (free school) olan Eden Girls' Leadership Academy isimli kız okulundaki müfredat incelendiğinde ise 7, 8, 9, ve 10. sınıfların müfredatında Dini Araştırmalar (Religious Studies) isimli bir ders bulunduğu görülmektedir.³⁷ Dersin içeriği ve önemi ile ilgili olarak açıklamalara bakıldığında genel olarak birbirine benzer şekilde; *öğrenciler Hıristiyanlık ve İslam'ı öğrenecekler, diğer insanların inançları ve içinde yaşadığı toplumun yapısı hakkında öğrenecekler, dünyamızda nelerin önyargıya, nefrete ve şiddete sebep olduğu hakkında anlayış geliştirecekler, güvenli bir çevrede dini ve ahlaki inançları keşfetme imkânı bulacaklardır*, ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

3.3. Akademiler (Academies)

Kamu tarafından finanse edilen bağımsız okullardır. Ulusal müfredatı takip etme zorunlulukları yoktur ve eğitim dönemi sürelerini kendileri tayin edebilirler. Kayıt kabulde ve özel eğitim ihtiyaçlarında diğer devlet okulları gibi uymak zorunda oldukları bazı kurallar vardır. Akademiler parayı belediye meclisinden değil, direkt devletten alır. Personel istihdam eden bir akademi vakfı tarafından yönetilirler. Bazı akademileri işletmeler, üniversiteler, diğer okullar, inanç grupları ya da gönüllü gruplar sponsor olarak desteklemekle birlikte okul başarısını artırmak için akademi vakfı ile birlikte çalışmaktadırlar.³⁸

Müslüman Okullar Birliği'ne kayıtlı Feversham College isimli kız okulu şeklinde bir akademi bulunmaktadır. Müfredatına bakıldığında Din Eğitimi (Religious Education) isimli bir ders okutulduğu görülmektedir. 7. sınıfta yaratılışın gayesi, evrim terosi, Big bang, İslam'ın şartları; 8. sınıfta İnanç esasları (Pillars of Faith), Hint inançları; 9. Sınıfta İnanç esasları (Pillars of Faith), Hıristiyanlık, Yahudilik; 10. sınıfta Din ve Ahlak (İslam); 11. sınıfta Din, felsefe ve sosyal adalet (Hıristiyanlık) konularının işlendiği görülmektedir.³⁹

Devlet desteği alan İslam okulları, belgeli öğretmenler (qualified teacher) çalıştırmak, yeterli bina ve donanımına sahip olmak, fırsat eşitliği sunmak, toplumsal uyuma katkı sağlamak ve ulusal müfredatı uygulamak zorundadır. Diğer taraftan din eğitimi anlamında kendi müfredatlarını uygulamakta da özgürdürler. Buna ilaveten bir Müslüman kültürüne ve Müslüman toplumuna sahip olup, kendi öğretmenleri Müslüman öğrencilere inanç ve uygulama bakımından rol model olabilirler.⁴⁰ İngiltere’de Müslüman öğrencilerin sadece yaklaşık %2’si bu tür okullarda eğitim görürken, Halstead’a göre bu okulların varlığı, Müslüman toplumun bu tür okullar kurma hakkına sahip olduklarını ifade etme bakımından sembolik bir öneme sahiptir.

3.4. Bağımsız okullar (Independent Schools)

Özel okullar (private schools) olarak da bilinen, devlet tarafından finanse edilmek yerine öğrenciden ücret alarak kayıt yapan okullardır. Öğrencilerinin ulusal müfredatı (national

³⁴ Department for Education (DfE), “Types of School” (Erişim 21 Şubat 2019).

³⁵ Tauheedul Islam Boys' High School (TIBHS), “Curriculum” (Erişim 29 Ocak 2020).

³⁶ The Olive School Bolton (OSB), “Curriculum” (Erişim 18 Ocak 2020).

³⁷ Eden Girls' Leadership Academy Manchester (EGLAM), “Curriculum” (Erişim 15 Ocak 2020).

³⁸ DfE, “Types of School”.

³⁹ Feversham Academy (FA), “Feversham Academy RE Department” (Erişim 05 Ocak 2020).

⁴⁰ Halstead, “Islamic Education in England”, 867.

curriculum) takip etmesi zorunlu değildir. Bütün bağımsız okullar, devlet tarafından kayıt altına alınır ve düzenli olarak denetimden geçer. Onları denetlemekten sorumlu kurum tarafından hazırlanan raporlar okul web sitelerinde online olarak yayınlanır. Bütün bağımsız okulların yarısı, Eğitimde Standartları Sağlama Ofisi (Office for Standards in Education) Ofsted tarafından denetlenmektedirler. Bağımsız Okullar Kurulu’nu (Independent Schools Council) oluşturan birliklere üye olan okulları ise Bağımsız Okullar Müfettişliği (The Independent Schools Inspectorate) denetler. Bazı okullar da Okul Denetim Servisi (School Inspection Service) tarafından denetlenir. Ayrıca, özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin öğretiminde özelleşmiş bağımsız özel eğitim okulları (special schools) da mevcuttur.⁴¹

İngiltere’de bağımsız Müslüman okullar Eğitim Bakanlığı’na bağlı olmasına rağmen aralarında büyüklük, müfredat, öğretim kadrosu, eğitim felsefesi ve dini üyelik/aidiyet bakımından çok büyük farklılıklar vardır.⁴²

Müfredatını incelediğimiz Abu Bakr Boys School’da Dini Araştırmalar (Religious Studies) isimli dersin dışında İslam Müfredatı (Islamic Curriculum) adı altında yer alan derslerle İslam Eğitimi verildiği ifade edilmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun 7. sınıftan 11. sınıfa kadar Yasin suresi ve Kehf suresi ile birlikte 27, 28, 29 ve 30. cüzleri ezberlediği belirtilmektedir. Ayrıca isteyen öğrencilerin, deneme sürecinden başarı ile geçerse hafızlık sınıfına geçip 3-5 yıl arası bir sürede hafız olabilecekleri zikredilmektedir.⁴³

Abrar Academy isimli yatılı erkek ortaöğretim kurumunda, okul müfredatının (school curriculum) yanı sıra ayrıca medrese müfredatı (madrassa curriculum) içerisinde Kuran hafızlık programı ve Alimiyyah Course adı altında Akaid, Tecvid, Fıkıh, Tefsir, Usul-ü Fıkıh, Usul-ü Hadis ve Hadis derslerinden oluşan bir program uygulamakta olduğu görülmektedir. Bu medrese müfredatını bitiren öğrencilerin donanımlı bir şekilde mezun olacağı ve imamlık, öğretmenlik, vaizlik, yazarlık ve araştırmacılık yapabileceği ifade edilmektedir.⁴⁴

Darul Hadis Latifah Northwest isimli erkek okulunda da çekirdek müfredatın (Core Subject) dışında İslami Araştırmalar (Islamic Studies) başlığı altında ayrı bir müfredat oluşturulduğu ve burada Kur’an-ı Kerim tercüme (Qur’an Shareef Translation), Hadis (Hadis Shareef), Akaid (Aqid), Kıraat ve Tecvid (Qirat & Tajweed), Hafızlık (Hifz), Nahiv ve Sarf (Noho & Sarf), Fıkıh (Fiqh), İslami Araştırmalar/Din Eğitimi (Islamic studies / Religious Education) ve İslam tarihi (Islamic History) şeklinde bir dizi ders bulunduğu görülmektedir.⁴⁵

Hazrat Khadijatul Kubra Girls School isimli kız okulunun (secondary school) müfredatını incelediğimizde ulusal müfredat içerisinde Dini Araştırmalar (Religious Studies), İslami Araştırmalar (Islamic Studies) ve Kur’an Araştırmaları (Quranic Studies) ismiyle üç farklı ders bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Medrese Müfredatı (Madrassa Curriculum) başlığıyla farklı bir programın yürütüldüğü ve bu okula öğrencilerin tam gün devam ettiği görülmektedir. Bu program içerisinde ise Kur’an Araştırmaları (Quranic Studies), İslam Hukuku (Islamic Law/Fiqh), İslam Tarihi (Islamic History), Hadis Araştırmaları (Hadith Studies), Akaid (Islamic Beliefs/Aqid) ve Tecvid (Tajweed) derslerinin bulunduğu görülmektedir.⁴⁶

Görüldüğü üzere aynı okul türü içerisinde bile okuldan okula çok farklı müfredatlar uygulanmaktadır. Esnek bir yapıya sahip olan İngiliz okul sisteminin bu yönü bir taraftan fırsat olarak değerlendirilebilecekken diğer taraftan da tehdit oluşturduğu unutulmamalıdır.

⁴¹ DfE, “Types of School”.

⁴² Halstead, “Islamic Education in England”, 867.

⁴³ Abu Bakr Boys School (ABBS), “Quranic Studies and Islamic Studies” (Erişim 11 Nisan 2019).

⁴⁴ Abrar Academy (AA), “Madrasah Curriculum” (Erişim 09 Şubat 2020).

⁴⁵ Darul Hadis Latifiyah Northwest (DHLN), “Subjects” (Erişim 12 Şubat 2020).

⁴⁶ Hazrat Khadijatul Kubra Girls School & Madrasah (HKKGS), “Curriculum” (Erişim 10 Şubat 2020).

698 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

Çünkü bütün bu farklılıklar içerisinde, Müslümanların içinde yaşadıkları toplum ve çağın gereklerine uygun olarak müfredat geliştirme çabalarından yoksun oldukları anlaşılmaktadır. Müfredatta birlikteliğin sağlanması, öğretim materyali anlamında da çocukların seviyesine uygun ve nitelikli kaynakların hazırlanmasına hizmet edebilecektir.

Şahin’e göre, anlamlı bir İslam Eğitimi anlayışı geliştirmek için teolojik bir çerçeve oldukça önemlidir. Ancak İslam’da eğitimi yeniden düşünmek Klasik İslam Felsefesi, Fıkıh, Kelam ya da Tasavvuf içerisinde gelişen tartışmalar ve uygulamaları mekanik olarak taklit etmek anlamına gelmemelidir. Bu disiplinler, tam olarak idrak etmemiz gereken zengin bir ilmi miras ortaya koymuştur, fakat eğitim konusundaki yeniden düşünmemizi doğrudan İslam’ın merkezileyle, Kur’an’la ve Nebvi modellerle ilişkilendirebilmeliyiz. İslam hakkında eğitimsel olarak düşünmemize yardım edecek net bir eğitim dili inşa etmeden, İslam eğitiminin modern uygulamasına rehberlik edecek kapasiteye sahip dönüştürücü bir İslam eğitim bilimi ortaya koyamayız.⁴⁷ Bu anlamda, çok kültürlü bir toplum olarak İngiltere’de yaşayan Müslümanlar için gerek Hz. Peygamber döneminde çok kültürlü ve çok dinli bir ortamın nasıl tesis edilebileceğine dair örnekler sunan Medine Sözleşmesi⁴⁸, gerekse sonraki yüzyıllarda İslam medeniyetinin ortaya koyduğu birlikte yaşama tecrübesinin eğitim bilimsel bir yaklaşımla sunulması büyük önem arz etmektedir.

4. Müslüman İnanç Okullarının Devlet Desteği Alma Durumu

İngiltere’de bulunan devlet destekli Müslüman inanç okullarının dağılımı 28 Haziran 2018 tarihinde yayınlanan verilere göre⁴⁹ Tablo 1’de sunulmuş olup, bu okulların hemen hemen tamamının Müslüman Okulları Birliği’ne kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmanın sınırları dışında kaldığı için diğer dinlere ait inanç okullarının sayılarına burada yer verilmiştir.

Tablo 1. Statüleri ve Dini Karakterine Göre Devlet Okulları ve Öğrenci Sayıları⁵⁰

Devlet yardımı alan ilkokullar (State-funded primary schools)	Devlet yardımı alan ortaokul ve liseler (State-funded secondary schools)
---	--

⁴⁷ Abdullah Şahin, *New Directions in Islamic Education: Pedagogy and Identity Formation* (Leicestershire: Kube, 2013), 239.

⁴⁸ Cemil Osmanoglu, ‘Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Hoşgörü ve Birlikte Yaşama Kültürü’, *ERUİFD* 2/15 (2012).

⁴⁹ 2018 yılına ait verileri kullanmamızın sebebi, 2019 yılına ait yayınlanan verilerde okul türüne göre bir ayırımı yapılmamasıdır. 2019 verilerine göre devlet yardımı alan 14 Müslüman ilkokulunda toplam 5.538 öğrenci eğitim görürken, 17 Müslüman ortaokulunda toplam 8.491 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. (Department for Education (DfE), “Schools, pupils and their characteristics: January 2019”.

⁵⁰ Department for Education (DfE), “Schools, Pupils and Their Characteristics: January 2018”.

Okul Türü	Müslüman Okullar		Tüm Okullar Toplam	
	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Community ⁵¹	0	0	6.746	2.107.906
Voluntary aided ⁵²	6	2.613	2.904	674.054
Voluntary controlled ⁵³	0	0	1.921	348.715
Foundation ⁵⁴	0	0	603	184.206
Academies and Free Schools	7	2.403	4.592	1.401.363
Toplam	13	5.016	16.766	4.716.244
Community	0	0	455	431.015
Voluntary aided	4	1.863	253	231.317
Voluntary controlled	0	0	37	35.258
Foundation	0	0	215	202.570
CTCs ⁵⁵	0	0	3	3.958
Academies and Free Schools	12	5.559	2.473	2.354.333
Toplam	16	7.422	3.436	3.258.451

Tablo 1’e göre 6 tane devlet desteği alan (voluntary aided) ilkokulda 2613 öğrenci okurken, academi (academy) ya da özerk okul (free school) şeklinde hizmet veren ilkokul sayısı 7 olup toplam 2403 öğrencisi bulunmaktadır. Devlet yardımı alan (state-funded) toplam 16.766 ilkokul içinde sadece 13 tane Müslüman okulu bulunduğu görülmektedir. Devlet

⁵¹ Okul arsasının ve binanın sahibi yerel otorite olup, kontrolü ve işletmesini de yerel otorite yapar (New Schools Network (NSN), New Schools Network (NSN), “Comparison of different types of school-A guide to schools in England”, New Schools Network.

⁵² Çoğunluğu inanç okullarıdır. Bir vakıf ya da dernek küçük bir sermaye koyar ve okul idaresinin büyük çoğunluğunu oluşturur. Arsa ve bina genellikle dini organizasyona aittir. (NSN, “Comparison of different types of school-A guide to schools in England”.)

⁵³ Voluntary aided okullar gibidir ancak yerel otorite tarafından yönetilir. Vakıf genellikle okul idaresinin dörtte birini oluşturur (NSN, “Comparison of different types of school-A guide to schools in England”).

⁵⁴ Okul arsası ve binası vakıfa ait olup, yönetim kurulu tarafından personel istihdam edilen ve okula kabul kriterlerini kendi belirleyen okul türüdür.

⁵⁵ Şehir Teknoloji Kolejlere (City Technology Colleges): Bilim ve Teknoloji odaklı okullardır.

700 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

yardımlı alan (state-funded) ortaokul ve liselere baktığımızda 4 tane devlet desteği alan (voluntary aided) okulda toplam 1863 öğrenci, 12 akademi ve özerk okulda 5.559 öğrenci öğrenim görmektedir. Devlet yardımı alan Müslüman inanç okulu sayısındaki artış oranının düşük olmasının, Müslüman toplumun bu tür okullara rağbetinin olmamasının sonucu olduğu iddia edilmektedir.⁵⁶

Bağımsız okullar (independent schools), doğrudan devlet denetiminde olmadığı için, İngiltere Eğitim Bakanlığı’nın verilerine dayanan yukarıdaki tabloda okul ve öğrenci sayıları yer almamaktadır. Müslüman Okullar Birliği (AMS) verilerine göre Müslüman okullarının sayısı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Müslüman Okullar Birliği’ne Kayıtlı Okulların Tipine ve Cinsiyete Göre Dağılımı⁵⁷

Tip		Cinsiyet			Toplam
		Erkek	Kız	Karma	
Bağımsız (Independent)	Sayı	32	50	73	155
	Cinsiyet içinde %	84,2%	84,7%	83,9%	84,2%
Destek alan (Voluntary Aided)	Sayı	1	4	7	12
	Cinsiyet içinde %	2,6%	6,8%	8,0%	6,5%
Özerk okullar (Free schools)	Sayı	5	4	7	16
	Cinsiyet içinde %	13,2%	6,8%	8,0%	8,7%
Akademi (Academy)	Sayı	0	1	0	1
	Cinsiyet içinde %	,0%	1,7%	,0%	,5%
Toplam	Sayı	38	59	87	184
	Cinsiyet içinde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 2 incelendiğinde, Müslüman dini karakterine sahip okulların %84,2’sinin bağımsız okul (independent school) olduğu görülmektedir. Bunun sebebine baktığımızda bağımsız okulların Ulusal Müfredata uyma zorunluluklarının olmaması, kamu fonlarından yararlanmaması ve buna bağlı olarak yönetiminde yerel otoritenin yer almayıp genellikle vakıflar tarafından işletilmeleri, çalıştırılan öğretmenlerde Qualified Teacher Status (QTS) denilen kalite standardının ve belgenin aranmaması⁵⁸ olarak görülebilir.

Bağımsız okul açılmasının tercih edilmesindeki bir diğer sebep de devlet yardımı alan karma okullarda kız ve erkek öğrencileri ayırmanın cinsiyet ayrımcılığı olarak değerlendirilmesi olabilir. Kız ve erkek öğrencilerin ayrı okullarda ya da ayrı sınıflarda okuması, çeşitli sebeplerle Müslüman ailelerin talepleri arasındadır. Ancak okul devlet yardımı alan bir okul olduğunda, okul açma izni alınırken karma okul olarak izin alınmışsa, bu taleplerin dikkate alınması oldukça zordur. Devlet yardımı alan okullar, Eşitlik Yasası’na (Equality Act 2010) aykırı olmamak üzere bazı alanlarda kız ve erkek öğrencileri ayırabilirler. Onun dışında kız

⁵⁶ Breen, “Critical Race Theory, Policy Rhetoric and Outcomes”, 30.

⁵⁷ The Association of Muslim Schools (AMS), “Muslim School List” (Erişim 10 Nisan 2019).

⁵⁸ Department for Education (DfE) - Teaching Regulation Agency (TRA) vd., “Qualified Teacher Status (QTS): Qualify to Teach in England”, GOV.UK (09 Mayıs 2016).

ve erkek ayrımı, sosyalleşmelerine ve eğitim durumları içerisindeki etkileşime engel olarak değerlendirilmektedir. Eğitim Bakanlığı’nın resmi olmayan kılavuzuna göre, karma okullar, ancak 8 yaşın üzerindeki öğrenciler için kız ve erkek olarak tuvaletlerin ayrı olması ya da yatılı okullarda yurtlarının ayrı olması gibi makul bir gerekçe ile okul içinde kız ve erkek öğrencileri ayırabilirler.⁵⁹ Nitekim Birmingham’da Al-Hijrah School isimli karma okul, 9 yaşın üzerindeki kız ve erkek öğrencilerin sınıflarını ayırmıştır. Denetimler sonrası mahkemelik olan okulun bu eylemini ailelerin talebi olduğu için makul karşılayan Yüksek Mahkeme’nin kararını Temyiz Mahkemesi bozmuş ve 2010 tarihli Eşitlik Yasası’nı ihlal ettiği gerekçesiyle suçlu bulmuştur.⁶⁰

Okul öncesi, ilkököl ve ortaokul şeklinde ya da bunların birkaçını içinde barındıracak şekilde hizmet veren Müslüman karakterli okulların bazıları yatılı olup sayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Kategori, yatılı olma durumu ve cinsiyete göre Müslüman inanç okullarının sayısı⁶¹

Kategori	Yatılı olma		Cinsiyet			Toplam
	Evet	Hayır	Erkek	Kız	Karma	
Anaokulu (Nursery)	0	1	0	0	1	1
Anaokulu-İlkokul (Nursery-Primary)	0	18	0	0	18	18
İlkokul (Primary)	0	49	0	2	47	49
İlkokul-Ortaokul-Lise (Primary-Secondary)	1	14	1	7	7	15
Ortaokul-Lise (Secondary)	3	58	19	36	6	61
Anaokulu-İlkokul-Ortaokul-Lise-İleri Eğitim (Nursery-Primary-Secondary-Further Education ⁶²)	0	3	0	2	1	3
Lise-İleri Eğitim (Secondary-Further Education)	9	20	18	11	0	29

⁵⁹ Department for Education (DfE), “Gender separation in mixed schools: Non-statutory guidance”.

⁶⁰ Royal Courts of Justice (RCJ), The Interim Executive Board of Al-Hijrah School judgment (The Interim Executive Board of Al-Hijrah School judgment), K. C1/2016/4313 (13 Ekim 2017).

⁶¹ AMS, “Overview of Muslim Schools in the UK” (2013).

⁶² Further education olarak isimlendirilen eğitim, lise eğitiminden sonra verilen ancak yükseköğretime dahil olmayan bir eğitimidir. Bu eğitim, belli bir teknik işte uzmanlaşmak, bir işe başvurmak için sertifika elde etmek ya da genel eğitimine devam etmek isteyen öğrencilerin uygulamalı öğrenme yoluyla ileri düzey eğitim aldıkları üç tip programı içerisinde barındırır [UK Government (GOV.UK), “Further education courses and funding” (Erişim 10 Mayıs 2020)]. Bir başka deyişle, zorunlu eğitimi tamamlayan öğrencilerin üniversite başvurusunda sahip olmaları gereken bir niteliği kazanmak amacıyla ya da üniversite okumak istemeyen öğrencilerin bir meslek grubuna dahil olmak istediklerinde devam ettikleri sertifika ve diploma programını ifade eder. Bu program 3 aydan başlayıp 2 yıla kadar sürebilir. Bu okullar için kolej (college) ifadesi de kullanılmakta olup, 18 yaşına kadar süren zorunlu eğitimin bir parçasıdır.

702 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

Anaokulu-İlkokul-Ortaokul-Lise (Nursery-Primary-Secondary)	0	8	0	1	7	8
Toplam	13	171	38	59	87	184

Tablo 3’te görüldüğü üzere, Müslüman okullar birliğinin verilerine göre toplam 184 okuldan 13 tanesi yatılı olup, bunlardan 3 tanesi kız okulu, 10 tanesi de erkek okulu olarak hizmet vermektedir.

5. Örgün Eğitim Dışında İslam Eğitimi Veren Mekânlar (Supplementary Schools)

İngiltere’de Müslüman ailelerin çocukları, yaygın olarak gündüzleri devlet okullarına, akşamları ise dinlerini öğrenmek için iki saate kadar *mekteplere (makâtib)* ya da başka bir ifade ile *medreselere (madrassa)* devam etmektedirler. Bu okullara *tamamlayıcı okullar (supplementary schools)* da denilmektedir. Bu sistem devlet destekli okulların bu konuda yetersiz görülmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenciler buralarda Kur’an, siyer, fıkıh, İslam tarihi ile birlikte sosyal ve ahlaki değerleri öğrenmektedir. Bunun yanı sıra genellikle, çocukların ailesinin etnik kökenine göre Urduca ya da Bengali gibi diller de öğretilmektedir. Kur’an’ın tamamını ezberleyerek hafız olmak isteyenler ise gündüz de camiye devam etmektedirler. Mektep eğitimleri camiler, halk eğitim merkezleri (community center), eskiden kilise olarak kullanılan binalar, okul saatleri dışında kiralanarak okul salonları ya da özel evlerde yapılmaktadır. Devlet tarafından kayıt altına alınmadığı için, bu eğitim mekânlarına Müslüman çocukların yüzde kaçının devam ettiğini net olarak ifade etmek imkânsızdır.⁶³ Bazı yerleşim yerlerinde yerel yönetimler farklı destekleme programları vs. vesilesiyle, İslam eğitimi veren bu tür mekânların sayısını tespit etmiş olsa da ülke genelinde bunun kapsamlı bir kaydı henüz oluşturulmamıştır. 2001 yılında hazırlanan rapora göre sadece Bradford şehrinde, yerel yönetim tarafından kayıt altına alınan 63 tane İslam eğitimi veren okul bulunmaktadır.⁶⁴ Daha güncel bir kayda ulaşılacakla birlikte muhtemelen bu sayı artmıştır. Çünkü Müslüman nüfus oranının en yüksek olduğu dördüncü şehir olan Bradford’da 2001 nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusun %16.1’i (75.188) Müslüman iken, 2011 nüfus sayımında bu oran %24.7’ye (129.041) yükselmiştir.⁶⁵

Gerek medreselerin sayısı gerekse medreselere devam eden öğrenci sayısı anlamında kesin bir veri bulunmasa da çeşitli raporlar sayıyı tahmin etmeye çalışmaktadır. Camiler ve İmamlar Ulusal Danışma Kurulu’na (The Mosques and Imams' National Advisory Board) dayandırılarak verilen bilgiye göre, Birleşik Krallık’ta 2.000 tane resmi medrese bulunduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶ Burada resmi ifadesi ile kastedilenin şirket ya da hayır kurumu (charity) şeklinde kayıtlı mekânlar olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok yerde bu bilgiye atfı yapıldığı görülmektedir. Medreselere devam eden öğrenci sayısına ilişkin yapılan son tahminlerden birine göre Birleşik Krallık’ta 250.000 Müslüman çocuk bu kurumlara devam etmektedir.⁶⁷ Tespit edebildiğimiz kadarıyla, öğrenci sayısına ilişkin ilk olarak BBC News makalesinde ifade edilen bu rakam yaygın olarak çeşitli raporlarda kullanılsa da, makalede zikredilen verinin

⁶³ Mogra, “Moral Education in the *Makâtib* of Britain”.

⁶⁴ Herman Ouseley - Martin Garrat, *Community pride not prejudice - making diversity work in Bradford* (Bradford: Bradford Vision, 2001).

⁶⁵ City of Bradford Metropolitan District Council CBMDC, *Understanding Bradford District: Religion in Bradford* (Bradford, 03 Ocak 2017).

⁶⁶ Sukhi Hayer, “Call for More Checks on Madrassas”, *BBC News* (14 Ekim 2009).

⁶⁷ Fran Abrams, “Child Abuse Claims at UK Madrassas ‘tip of iceberg’”, *BBC News* (18 Ekim 2011).

kaynağı ifade edilmediğinden kanaatimizce sağlıklı bir değerlendirme yapmaya elverişli değildir.

Kamu Politikası Araştırma Enstitüsü (Institute for Public Policy Research) tarafından 2011 yılında, İngiltere’de medreselerin profilinin çıkarılmaya çalışıldığı kapsamlı bir araştırma yapılmıştır.⁶⁸ Bu kapsamda İngiltere genelinde 179 medresenin katılımı ile anket çalışması yapılmış, bunun yanı sıra Londra, Leicester, Bradford ve Birmingham’da dört tane çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştaylara, mezun ve devam etmekte olan medrese öğrencileri, imamlar, medrese öğretmenleri ve aileler ile genel okullar ve yerel yönetimlerden toplam 72 kişi katılmıştır. Çalıştaylara katılan 48 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmış, ayrıca yine bu çalıştaylara katılan akademisyenler, genel okullar ve yerel yönetim temsilcileri gibi paydaşlardan toplam 22 kişi ile ayrıca görüşmeler yapılmıştır. Gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre:

Kullandıkları mekân itibarıyla bakıldığında %50’si kendi binasını, %8’i okulların binasını, %11’i toplum merkezlerini (community center), %53’ü camileri, %3’ü özel evleri ve konutları, %2’si ise diğer yerleri kullanmaktadır (katılımcılar birden fazla yanıt verebilmişlerdir). Sınıfların büyük çoğunluğu 10-20 kişiden oluşmaktadır. Bir hafta içinde 20-40 arası öğrencinin geldiği medreselerden, haftada 140 öğrencinin eğitim aldığı medreselere kadar farklı büyüklüklerde medreseler mevcuttur. Araştırmaya katılan medreselerin %26’sı 140’tan fazla öğrenciye hizmet vermektedir.

Medreselerin çoğunluğunun, okul saatlerinin dışında eğitim yaptığı anlaşılmaktadır. Medreselerin sadece %5’i okulların eğitim saatlerinde hizmet vermektedir. %78.15’i okuldan önce ya da sonra olmak üzere hafta içi eğitim yaparken %54.9’u cumartesi, %39.3’ü pazar günleri de eğitim yapmaktadır. Medreselerin %95’i öğrencilerinin iki yıldan daha fazla devam ettiğini ifade ederken, %45’i öğrencilerin 5 yıldan fazla medreseye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu devamlılığının, ailelerin meseleyi önemsemelerine ve bu konuda kendilerini sorumlu hissetmelerine bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

Medreselerin idari anlamdaki yapılarına bakıldığında %70’inin hayır kurumu (charity) olarak kayıtlı olduğu, sadece %6’sının şirket olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar göstermektedir ki medreseler ‘kâr getiren’ yapılar olmaktan ziyade ‘toplum yararına’ çalışan yapılardır.

Kamu Politikası Araştırma Enstitüsü’nün (Institute for Public Policy Research) bulgularına göre medreselerin finans durumlarına baktığımızda çoğunlukla sınırlı imkânlarla eğitim yaptıkları anlaşılmaktadır. Medreselerin %38’i bütün kaynaklarının toplamının yıllık 10.000 sterlinin altında olduğunu ifade etmektedir. %55’i ise 10.000 ile 50.000 sterlin arasında gelire sahip olduklarını ifade ederken %6’sı 50.000 ile 100.000 sterlin arasında gelire sahip olduklarını ifade etmektedirler. Medreselerin %69’unun 50’den daha fazla öğrenciye sahip olduğu düşünüldüğünde bu miktarların yetersiz olarak değerlendirmek mümkündür. Bu maddi kaynaklarını nerelerden temin ettiklerine bakıldığında ise büyük bir çoğunluğunun (%90) ailelerden alındığı görülmektedir. Kaynaklarının yaklaşık %68’ini öğrenci kayıt ücretleri oluştururken, yaklaşık %23’ünü ailelerin bağışları oluşturmaktadır. Finansman kaynağının sadece %4’ü ülke genelindeki çeşitli insanlar ve organizasyonlardan, %3’ü devletten, %2’si yerel yönetimlerden gelmektedir. Medreselerin %70’ten fazlası, eğer aile maddi anlamda güçlük yaşıyorsa öğrenci kayıt ücretlerini kendilerinin sübvansе ettiklerini belirtmişlerdir. Medrese adına mülakatlara katılan kişilerin, bu sınırlı maddi imkânlarla rağmen ulusal hükümetten ya da yerel yönetimlerden maddi destek almakta istekli olmadıkları görülmüştür. Bu durumun bağımsızlıklarını tehdit edeceği ve bazı aktivitelerin yapılması vb. talepleri doğuracağını düşünmektedirler.

⁶⁸ Mayriam Cherti - Bradley Laura, *Inside Madrasas: Understanding and Engaging British Muslim Supplementary Schools* (London: Institute for Public Policy Research, Kasım 2011).

704 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

Aynı araştırmanın bulgularına göre, medreselerin %97’si Kur’an öğretimini temel amaç olarak görmektedir. Medreselerin dil öğretimi durumuna bakıldığında %37’sinin Arapça öğretimi, %36’sının Urduca öğretimi, %11’inin Bengali öğretimi, %7’sinin ise Farsça öğretimi yaptıklarını ifade ettiği görülmektedir. Çoğunlukla medresenin öğrenci profiline göre, anadilleri olarak, yani etnik kökenine bağlı olarak kendi kimliğini muhafaza etmek üzere bu dillerin öğretildiği, bunun yanı sıra Arapça öğretiminin bir kısmının ise anadili olmasından dolayı değil İslam kaynaklarının dili olmasından dolayı öğretiminin yapıldığı söylenebilir. Çünkü 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre kendisini Müslüman olarak tanımlayanların sadece %6.59’unun etnik köken olarak “Arap” cevabını verdiği görülmektedir⁶⁹.

Medreselerde görevli eğitimcilere baktığımızda, %75’inin imam olduğu görülmektedir. Aynı zamanda pek çok medrese de öğretmen olmak üzere eğitim almış kişileri istihdam etmektedir. Bu eğitimleri, bazıları yurt dışında (%40.5) almış bazıları ise İngiltere’de (%40.5) almışlardır. Bunun yanı sıra ders veren imamlardan da bir kısmı bu eğitimleri almış kişiler olduğu görülmektedir. Çoğu medresenin (%57) din eğitimi almış olmayı asgari şart olarak görürken, sadece %14’ünü eğitim konusunda nitelikli olmayı gerekli görmesi, medreselerin genel eğitimden çok din eğitimi verdiğini göstermektedir. Küçük çaptaki medreselerin (80 öğrenciden az) %7’si, daha büyük çaptaki medreselerin ise %13’ü, öğretmen olarak çalıştıracağı kişide asgari bir şart aramadığını ifade etmiştir. Beşten fazla maaşlı öğretmen çalıştıran medreselerin %12’si, beş ya da daha az sayıda öğretmen çalıştıran medreselerin ise %8’i öğretmen olarak çalıştıracağı kişide asgari bir şart aramadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre, daha çok öğretmen çalıştıranların ilginç bir şekilde, asgari şart aramama durumunun daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte maaşlı olarak öğretmenlik yapanların dışında gönüllü olarak öğretmenlik yapanlar da bulunmaktadır. Medreselerin %40’i hiçbir öğretmenlerinin nitelikli öğretmen statüsünde (Qualified Teacher Status) olmadığını, %33’ü ise öğretmenlerinin yarıdan daha azının bu statüde olduğunu, %11’i de yarısı ya da daha fazlasının nitelikli öğretmen statüsünde olduğunu belirtirken sadece %7’si tüm öğretmenlerinin bu statüye sahip olduğunu bildirmişlerdir.

Mevcut yapısı içerisinde önemli bir fonksiyon icra eden medreselere ilişkin birtakım eleştiriler ve tartışmalar da mevcuttur. İngiliz kültürü ve değerlerine aykırı bir eğitim verildiği, medreselerde verilen eğitimin okullarda verilen eğitimle çeliştiği ve öğrencilerde kafa karışıklığına sebep olduğu gibi eleştirilerin yanı sıra radikalizmi tetiklediği şeklinde daha ciddi iddialar da mevcuttur. Bu sebeple, medreselerin devlet kontrolüne alınması ve denetimden geçmesi tartışılmaktadır. Buna pek çok medrese karşı çıkmakta ve devletten bir destek almayan medreselerin özgürlüğünün kısıtlanamayacağını dile getirmektedirler. ‘Devlet medreseye karışmasın; bizim için, kabul edilebilir İslam’ın ne olduğunun tanımını yapmasın’ şeklinde karşı çıkmaktadırlar. Bu kapsamda “Mescidlerimizi ve medreselerimizi hükümet kontrolünden bağımsız tut” şeklinde bir kampanya başlatmışlar, bu kampanyayı camilerin, vakıfların, eğitim ve kültür merkezlerinin temsilcilerinden oluşan 500’den fazla kişi imzalamıştır.⁷⁰ Halstead’a göre bugün İngiltere’de İslam eğitiminin karşılaştığı en büyük problem mitler, medyada ve başka yerlerde hala yaygın olan Müslüman okullara karşı önyargıdır. Bu önyargıya göre onlar toplumu bölüyor, kuru ezberci, aşırı, cinsiyetçi, köktendinci, anti demokratik, otoriter, ayrımcı ve terör destekçisi bireyler yetiştiriyor.⁷¹

6. Ev Okulu (Home schooling / Elective home education)

Medrese ya da mektep adıyla anılan tamamlayıcı eğitim mekânlarının dışında, ev okulu (home school) olarak tabir edilen bir sitemden de bahsetmek mümkündür. İsteyen aileler çocuklarını okula göndermeden evde yarı zamanlı ya da tam zamanlı olarak eğitim

⁶⁹ Office for National Statistics ONS, “Ethnicity and religion by age”.

⁷⁰ Keep Mosques Independent KMI, “Mosques / Organisations Signatories” (Erişim 23 Aralık 2019).

⁷¹ Halstead, “Islamic Education in England”, 869.

verme imkânına sahiptir. Eğer çocuk okula devam ediyorsa, aile okula müracaat edip okuldan tamamen almak isteyebilir, okul bunu kabul etmek zorundadır.⁷² 1996 tarihli eğitim yasasına göre okul zorunlu değildir ancak eğitim zorunludur.⁷³ Eğer yerel meclis (Local council), çocuğun herhangi bir eğitim almadığını düşünüyorsa, aile çocuğun bir okula devam ettiğini ya da ev okulu uygulaması yapıldığını 15 gün içerisinde belgelemek zorundadır. Aksi halde dava açılabilir ya da ceza verilebilir. Bu durumda ailenin 2500 sterline kadar para cezası alması ya da 3 aya kadar toplum hizmeti yapması veya hapis cezasına çarptırılması mümkündür.⁷⁴ Son raporlardan birinde, İngiltere’de ev okulu uygulaması yapan kayıtlı 58.000 civarında öğrenciden bahsedilmektedir.⁷⁵ Yaklaşık 9 milyon öğrenci olduğunu düşündüğümüzde bu sayının yaklaşık %0.6’ya tekabül ettiğini görmekteyiz. Bu öğrencilerin kaçının Müslüman olduğu zikredilmese de oransal olarak düşündüğümüzde çok fazla sayıda öğrenciye tekabül etmediği söylenebilir.

Ev okulu yapan 419 ailenin (1099 çocuk) katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, ailelerin ev okulu yapmalarının sebepleri olarak, okulla/eğitimle ilgili hayal kırıklığı (%30.77), ideoloji (%29.17), okul zorbalığı (%25.32), çocuğun hasta olması ya da okulu sevmemesi (%24.04), eğitimin ailenin sorumluluğu olduğu düşüncesi (%19.87), okulda yetenekli çocuklarla yeterince ilgilenilmemesi (%19.23), uygun okul olmaması ve okullardaki kötü öğretim ve davranış (%16.35) ile kendi ahlaki ve dini eğitimlerini verme isteği (%13.14) şeklindeki başlıca sebepler dile getirilmiştir. Aileler ev okulunu tanımlarken özgürlük, ideoloji, bireysellik, sorumluluk alma, yaşam biçimi ve daha az stres ifadelerini kullandıkları görülmektedir.⁷⁶ Ev okulu yapan Müslüman ailelerin de benzer gerekçelerle çocuklarını okula göndermedikleri görülmektedir.⁷⁷ Yakınlarında Müslüman okulu bulunmadığı için çocuklarını normal okula ya da Hıristiyan inanç okuluna gönderen aileler İslam eğitimi ihtiyacını tamamlayıcı okullardan (medrese, mektep, cami okulu) karşılarken, bir kısım ailelerin ise okulun zararlı ortamından da çocuklarını uzak tutmak adına ev okulu uygulaması yaptıkları anlaşılmaktadır. Çocuklarının, okulda istedikleri eğitimi alamadıklarını düşünmenin ötesinde çeşitli zararlı alışkanlıklar kazanma, ayrımcılığa ve zorbalığa maruz kalma, İslam’a aykırı öğretiler ve seküler değerlerin aşılması ile evrim teorisinin öğretilmesi gibi olumsuz durumlara karşın ailelerin korumacı bir tavır takınarak çocuklarına evde kendileri veya bir eğitimci tarafından eğitim aldirmaları imkânının olması önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

7. İslam Eğitimi Bağlamında Fırsatlar ve Tehditler

İngiltere’de örgün ve yaygın olmak üzere İslam eğitimi verilen çeşitli kurumlarla ilgili bazı durumlar fırsat oluştururken, İslam eğitimi ile ilgili imkânları tehdit eden bazı durumlar da söz konusudur.

7.1. İslam Eğitimi İçin Fırsatlar

Laik bir ülke olan İngiltere’de, *okullarda din dersinin zorunlu olmasının* yanısıra bu dersin çoğulcu bir anlayışla verilmesi durumunda İslam dininin doğru bir şekilde tanınmasına katkı sunacaktır. Nitekim Din Eğitimi dersinde, dinden öğrenme ve din hakkında öğrenme yaklaşımları benimsenmiş olup, çoğulcu bir toplum olan İngiltere’de farklı dinden olan

⁷² UK Government (GOV.UK), “Educating your child at home” (Erişim 09 Şubat 2020).

⁷³ David Foster - Shadi Danechi, *Home Education in England* (House of Common Library, 29 Temmuz 2019).

⁷⁴ UK Government (GOV.UK), “School attendance and absence” (Erişim 14 Ocak 2020).

⁷⁵ Foster ve Danechi, “Home Education in England”.

⁷⁶ Paula Rothermel, “Can We Classify Motives for Home Education?”, *Evaluation & Research in Education* 17/2-3 (15 Mayıs 2003), 74-89.

⁷⁷ Hendek, “İngiltere’de Müslüman Ailelerin Ev Okulu Tecrübeleri ve Türkiye’de Ev Okulunun İmkânı”.

706 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

insanların ve Müslümanların önyargıdan uzak bir şekilde anlaşılmasına çalışılması, onların İslam eğitimi alma taleplerinin de doğru yorumlanmasına vesile olabilir.

Sayıları yeterli olmamakla birlikte, *sembolik de olsa farklı türde Müslüman inanç okullarının açılmasına imkân verilmesi* bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Radikalleşme ile ilgili yapılan tartışmalara karşın söz konusu Müslüman inanç okullarında, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumun uyumlu birer üyesi olarak yetişmeleri ve bunun için gerekli ulusal müfredatın yanı sıra İslam eğitimi ve vatandaşlık eğitiminin sağlıklı bir şekilde verilmesi, devletin bu okullara desteğini artırabilir. Bir taraftan akademik başarı anlamında iyi bir performans gösterirken, diğer taraftan da kendi öz değerleri ile İngiliz değerlerini birlikte benimseten okullar iyi birer örnek oluşturabilir. *Devlet destekli Müslüman okulları*, İngiltere Müslümanlarının geniş çaplı politik ve eğitimsel eşitsizliğe maruz kalmış olduklarını kabul etmek ve telafi etmek için devlete önemli fırsatlar sunmaktadır. Devlet, Müslüman toplulukları ile aktif bir şekilde işbirliğine girerek bu fırsatı değerlendirebilir.⁷⁸

Hakkında çeşitli tartışmalar olmakla birlikte, örgün eğitim dışında *medrese ya da mektep adı altında İslam eğitimi veren kurumlar* ve cami okullarının açılmasına müsaade ediyor olması da *Müslümanların yaygın din eğitimi alma imkânına sahip olması* bakımından önemlidir. Bu konuda iyi örnekler ortaya koymak, medreselerin radikalleşmeye yol açtığı vb. tartışmaların önüne geçebilir. Bunun için öncelikle öğretici kadrosunun eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve pedagojik formasyon almalarının önemli olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca din eğitimi almış olmaları, öğretici olmaları için yeterli görülmemelidir.

İngiltere’de çocukları okula göndermenin değil, belli yaşa kadar eğitimin zorunlu olmasına bağlı olarak ortaya çıkan *ev okulu uygulaması*, imkânı olanlar için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu uygulamada, okulum sağladığı sosyalleşme ortamı gibi bazı avantajların ev okulu uygulamasında göz ardı edilmemesi gerektiği unutulmamalıdır.

7.2. İslam Eğitimi İçin Tehditler

Müslüman inanç okullarının sayısının artması ve kalitenin yükseltilebilmesinin önündeki ilk engel olarak *ekonomik sınırlılıklar* zikredilebilir. 2008 ekonomik durgunluğundan sonra özellikle koalisyon hükümetleri ve sonrasında muhafazakar hükümetler, kamu harcamalarının kısılması ve ekonomik kurtarma stratejilerini, propagandalarının merkezine yerleştirmişlerdir. Bu bağlamda, 2010’dan sonraki ekonomik ve politik koşullar, devlet destekli Müslüman okulların sayısının artırılması düşüncesinden bir nevi U dönüşü yapılmasına sebep olmuştur. Son ekonomik ve politik gelişmelerin de inanç okullarını daha fazla etkilediği söylenebilir.⁷⁹ Bağımsız Müslüman okulların sayısında son 10 yılda belli bir artış olmasına rağmen devlet destekli Müslüman okulların sayısının oldukça sınırlı kalması bu sebeptir. Ekonomik ve politik gerekçelerle hem mevcut devlet destekli Müslüman okulların hem de Müslüman toplumun paydaşlarının yeni güçlüklerle karşılaşması muhtemeldir.

Devlet destekli okullardan ayrı olarak *bağımsız okulların ekonomik sınırlılıklar içerisinde eğitim vermeye çalışması*, istenilen niteliklerde eğitimin verilememesinin temel sebebi olarak değerlendirilmek mümkündür.⁸⁰ Ekonomik destek bulma konusu bağımsız okullar için daha ciddi bir sorun iken, devlet desteği alan okullarda bile sadece bütçesinin %10’unu kendileri temin etmek durumunda olmasına rağmen, ailelerin destekte bulunmakta isteksiz olmaları sebebiyle sorun oluşturabildiği dile getirilmektedir.⁸¹ Öte yandan ekonomik sınırlılıklar, okulların sayılarındaki değişkenliğin de sebebi olarak görülmektedir. Ancak okul sayısı

⁷⁸ Breen, “Critical Race Theory, Policy Rhetoric and Outcomes”, 42.

⁷⁹ Breen, “Critical Race Theory, Policy Rhetoric and Outcomes”, 37.

⁸⁰ Breen, “British Muslim Schools: Institutional Isomorphism and the Transition from Independent to Voluntary-Aided Status”.

⁸¹ Hammad - Shah, “Leading Faith Schools in a Secular Society”, 11-12.

genel olarak artış eğilimindedir.⁸² Günümüzde kısmen daha iyi durumda olmakla birlikte Müslüman inanç okulları geçmişte, Ofsted’den olumsuz denetim raporları almışlardır. Kötü binalar, yetersiz kaynaklar, sağlık ve güvenlik standartlarının sağlanmasındaki yetersizlik, tecrübesiz yönetim, niteliksiz öğretmenler ve genel eğitim düzeyinin düşük olması gibi başlıca eleştirilerin temel sebebinin de ekonomik sınırlılıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Bağımsız okullarda görev yapacak öğretmenlerin, Nitelikli Öğretmen Statüsü (Qualified Teacher Status (QTS)) olarak ifade edilen bir nevi formasyon belgesine sahip olmak zorunda olmayışları sebebiyle genel eğitim müfredatının yanı sıra İslam eğitimi konularında da istenilen düzeyde eğitim verilebilmesinin güçleştiği söylenebilir. Bu durum bir taraftan Müslüman İnanç okullarının imajını olumsuz etkilerken diğer taraftan da pedagojik formasyon konusunda yetişmemiş ya da tecrübesiz öğretmenlerin istihdamına olanak sağlaması yönüyle İslam eğitimi kurumlarının gelişimini tehdit etmektedir.

İngiltere’de Müslüman öğretmenler toplumun tüm kesimlerine karşı olumlu tutum ve davranışlar sunma fırsatına sahiptir.⁸³ Ancak *öğretici niteliği* bu noktada önem kazanmaktadır. Öğretmenlerin belli bir farkındalığa ve formasyona sahip olması, eğittikleri öğrencilerin kendi kültürlerinden kopmadan, içinde yaşadıkları toplumun değerlerini ve kültürünü de tanıyarak, toplumla uyum içerisinde yaşamalarına katkı sağlayabilir. Bağımsız okullarda bir miktar seçici olursa da medrese diye tabir edilen kurumlarda görev yapacak kişilerin sadece din eğitimi almış olmalarının çoğu zaman yeterli görülmesi ve belli bir standardın bulunmaması bu noktada problem oluşturmaktadır.

Müslüman inanç okullarına karşı olumsuz bakış açısı da İslam eğitimi imkânını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısına hem Müslümanların hem de Müslüman olmayanların sahip olduğu dile getirilmektedir. Müslümanlar arasında bu durumun sebebi çoğunlukla, bu okulların nitelik sorunu ile ilgili duyular ya da düşünceler iken Müslüman olmayanlar arasında ise okul müfredatının çok sığ olduğu ve aşırı düşüncelere sahip bireyler yetiştirme potansiyeline sahip olması olarak ifade edilmektedir.⁸⁴ Her iki grup için bu olumsuz bakış açısının, ancak çokkültürlülük ve farklılıklara saygı konusunda doğru bir algı geliştirilmesi ve çocuklarını bu okullara gönderen ailelerin kaygı ve beklentilerinin doğru bir şekilde anlaşılması ile mümkün olabileceği söylenebilir.

Müslüman okullarında *öğretmenlerin çoğunlukla bayanlardan oluşması* da problem olarak görülmektedir. Müslüman kadınların muhafazakâr bir yapıya sahip olması ve ulaşım konusunda bazı kısıtlılıklara sahip olması sebebiyle diğer okullarla işbirliği yapılamadığı dile getirilmektedir.⁸⁵ Bu tespitin yapıldığı aynı çalışmada bu durumun yol açtığı bir diğer problem olarak, babası yurtdışında olan öğrencilerin ailesinde rol model alacağı bir erkeğin olmaması ve okulda da öğretmenlerinin çoğunlukla bayan olması sebebiyle bu rol model ihtiyacını karşılayamadığı ifade edilmektedir.

Medreseleri temsil eden bir kurumun bulunmaması, kaliteyi artırıcı çalışmaların yapılması konusunda öncülük edecek bir yapının bulunmaması, buna bağlı olarak ortak bir müfredatın bulunmaması bir diğer problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Medya spekülasyonu*⁸⁶ İslam eğitimi alma imkânını tehdit eden ve fırsatları sınırlayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür ve arşivler, Müslümanlara ilişkin

⁸² J. Mark Halstead, “British Muslims and Education”, *Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens*, ed. Tuyfal Choudhury (New York: Open Society Institute, 2005), 126.

⁸³ Imran Mogra, “Teachers and Teaching: A Contemporary Muslim Understanding”, *Religious Education* 105/3 (19 Mayıs 2010), 327.

⁸⁴ Hammad - Shah, “Leading Faith Schools in a Secular Society”, 10.

⁸⁵ Hammad - Shah, “Leading Faith Schools in a Secular Society”.

⁸⁶ *BBC News*, “Al-Madinah Free School in Derby Labelled ‘dysfunctional’ by Ofsted” (17 Ekim 2013).

olumsuz medya algısıyla doludur. Bu olumsuz imajın Müslümanların eğitime ve topluma katılımını büyük ölçüde etkilediği ifade edilmektedir.⁸⁷

Medya spekülasyonun çeşitli sebepleri olabileceği gibi en başta gelen sebebin İslamofobia olduğunu söylemek mümkündür. Müslüman öğrencilerin, devlet okullarında çeşitli şekillerde *İslamofobia*’ya sıklıkla maruz kaldığı çeşitli kaynaklarda dile getirilmektedir.⁸⁸ Müslüman toplumun çoğu, devlet eğitim sistemi içerisinde bu konuda yeterince çaba sarfedilmediğine inanmaktadır.⁸⁹ İslam inanç okullarının, devlet destekli olsun ya da bağımsız olsun, Müslüman öğrencilerin İslamofobik zorbalıktan korunarak akademik başarı anlamında potansiyellerini ortaya çıkaracak, Müslüman kimliğini geliştirecek ve özgüven kazandıracak bir ortam sunduğu düşünülmektedir.⁹⁰

Müslümanların etnik farklılıklarına bağlı olarak, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş başta olmak üzere orijin ülkelerdeki birtakım medrese ekollerine ya da bu ekollerdeki temel dini kaynaklara dayanarak *İslam eğitimine yükledikleri anlam ve kurumlardan beklentilerindeki farklılıklar*, sürdürülebilir ve İngiliz eğitim sistemi içerisinde entegre olmuş bir yapıyı güçleştirdiği anlaşılmaktadır.⁹¹ İngiltere’deki Müslüman nüfusun yaklaşık üçte ikisi Güney Asyalılardan oluşmaktadır. Bu topluluklar tarafından oluşturulan eğitim kurumlarının dilsel, kültürel ve sömürgeleştirilme sürecini içeren tarihi miraslarından ciddi bir şekilde etkilendiğini söylemek mümkündür. İki yıl ile yedi yıl arasında değişen bir müfredat uygulayan eğitim kurumlarının isimlerinden bile hangi ekole ait olduklarını anlamak çoğu kere mümkündür. Örneğin; *darul-ulûm (darul uloom)* olarak isimlendirilen eğitim kurumlarının çoğunluğu Diyûbendî (Deobandi) geleneğini sürdürürken, *jamia* olarak isimlendirilen kurumlar çoğunlukla Birelvî (Barelvi) geleneğine göre eğitim yapmaktadırlar.⁹² Birelvî kelimesi Kuzey Hindistan’da bir şehir isminden gelmekte olup bu gruba mensup olanlar kendilerini bu şekilde isimlendirmezler, ehl-i sünnet ve’l cemaat (Ahle Sunnat wa Jama'at) olarak isimlendirirler. Hanefi Sünni ekolden olan bu iki grubun dışında Şiiler ise benzer özelliklerde eğitim kurumları için *hawza* ifadesini kullanmaktadırlar.⁹³ Sonuç olarak bu gelenek farklılıklarını, ortak bir müfredat geliştirme imkânının önündeki engellerden biri olarak değerlendirmek mümkündür.

⁸⁷ Shah, “Muslim Schools in Secular Societies”, 57.

⁸⁸ Tufyal Choudhury, *Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens* (New York: Open Society Institute, EU Monitoring and advocacy program, 2005), 147-150; Damian Breen, “British Muslim Schools: Institutional Isomorphism and the Transition from Independent to Voluntary-Aided Status”, *Advancing Race and Ethnicity in Education*, ed. Richard Race - Vini Lander (New York: Palgrave Macmillan, 2014); Aminul Hoque, *British-Islamic Identity: Third-Generation Bangladeshis from East London* (London: Institute of Education Press, 2015); Farid Panjwani, ‘Faith-Schools and the Religious Other: The Case of Muslim Schools’, *International Handbook of Learning, Teaching and Leading in Faith-Based Schools*, ed. Judith D. Chapman et al. (New York and London: Springer, 2014), 146.

⁸⁹ Shah, “Muslim Schools in Secular Societies”, 57.

⁹⁰ Halstead, “Islamic Education in England”, 868.

⁹¹ Daha geniş bilgi için bk. Halstead, “Islamic Education in England”.

⁹² Alison Scott-Baumann - Sariya Cheruvallil-Contractor, *Islamic Education in Britain: New Pluralist Paradigms* (London ; New York: Bloomsbury Academic, 2015), 23-44; Marie Parker-Jenkins, ‘Identity, Belief and Cultural Sustainability: A Case- Study of the Experiences of Jewish and Muslim Schools in the UK’, *International Handbook of Learning, Teaching and Leading in Faith-Based Schools*, ed. Judith D. Chapman et al. (New York and London: Springer, 2014), 160; Diyûbendî (Deobandi) geleneği için bk. Azmi Özcan, ‘Dârülulûm’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993); Birelvî cemaati için bk. Abdulhamit Birışık, ‘Rızâ Hân Birelvî’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008).

⁹³ Scott-Baumann - Cheruvallil-Contractor, *Islamic Education in Britain*, 136-137.

Camilerin ve eğitim kurumlarının radikalleşme ile ilişkilendirilmesi ve bunun üzerinden tartışma konusu haline getirilmeleri, dikkat çeken bir başka husustur. Radikalleştiricilerin, camiler ve eğitim kurumlarındaki açık alanları istismar ettiği iddia edilmektedir. Müslüman akademisyenler, inanç grupları ve etkili isimlerle çalışılarak, bir taraftan şiddet içeren aşırılıkları destekleyen ideolojilerle mücadele edilirken, diğer taraftan olumlu alternatiflerinin geliştirilmesi önerilmektedir.⁹⁴ Bu noktada, İslam’ın ve İslam eğitiminin İngiliz toplumunun tamamlayıcı bir parçası olarak gören kesimlerden, seküler toplumda dinin ve din eğitiminin hiçbir yerinin olmadığını düşünenlere kadar geniş bir yelpazede farklı düşüncelere rastlamak mümkündür.⁹⁵ İngiltere’de Müslüman okulları ile terörist eylemler arasındaki ilişkiye dair herhangi bir bulgu olmamasına rağmen, geleceğin radikalleri için potansiyel yetişme alanları olmaları yönüyle şüpheyle yaklaşılmaktadır.⁹⁶

Sonuç ve Değerlendirme

Oldukça esnek bir yapıda olan İngiltere eğitim sistemi içerisinde farklı türlerde bazı okullar açılarak buralarda daha geniş bir İslam eğitimi müfredatının uygulandığı görülmektedir. Ulusal müfredatı uygulama zorunluluğu olmayan ve diğer okul türlerine göre daha rahat hareket etme imkânı bulan bağımsız okullar (independent schools) en yaygın Müslüman okullarıdır. Bazı esneklikler ilk başta avantaj gibi görünse de nitelikli öğretmen statüsüne (Qualified Teacher Status-QTS) sahip olmayan öğretmenleri de çalıştırabilmeleri gibi imkânlar bu okullarda yapılan eğitimin kalitesini tehdit eder hale gelebilmektedir. Bu noktada öğretmen niteliğini artıracak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bağımsız okulların (independent schools) İslam eğitim programları üzerinde birlik yakalanamamış görünmektedir. Bu okullarda eğitim kalitesini de artırmak üzere, program geliştirme esasları dikkate alınarak, bir yandan kendi dini ve kültürel kimliklerini korurken bir yandan da içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını kolaylaştıracak uygun ortak öğretim programları geliştirilebilir. Bunun ardından çocukların seviyesine uygun nitelikli öğretim materyalleri hazırlanmalıdır.

İngiltere’de örgün eğitim sistemi içerisinde din eğitimi dersi zorunlu olmakla birlikte genel olarak, benimsenici bir din eğitimi değil, dinlerin birer fenomen olarak sunulduğu din eğitimi modeli uygulanmaktadır. Bu yaklaşımın benimsendiği devlet okullarında Müslüman aileler çocuklarının İslam eğitimi ihtiyacını karşılayamamaktadırlar. Çeşitli türlerde Müslüman inanç okulları bir fırsat olmakla birlikte okuldaki Din Eğitimi ders saatlerinin az olmasının yanı sıra Müslüman inanç okullarının sayısının yetersiz olması, aileleri medrese ya da mektep şeklinde isimlendirilen tamamlayıcı eğitim mekânlarına yöneltmektedir. Bu mekânlar öğrencilerin Kur’an okumayı, temel dini bilgilerini ve kendi ana dillerini öğrendikleri yerler haline gelmiştir.

Medrese şeklinde ifade edilen eğitim mekânlarının tamamının, klasik anlamda medreseden kastedilen boyutta eğitim verdiğini söylemek güçtür. Kur’an öğretiminin yanı sıra bazı temel dini bilgilerin de öğretildiği, öğreticilerinin çok profesyonel olmayabildiği yapılar da medrese olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra yoğun bir müfredatla eğitim gerçekleştiren yapılar da vardır. Camilerin bünyesindeki çok küçük yapıların da medrese olarak anılması, medreselerin sayısı ile ilgili tahminlerde yüksek rakamların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Medreseler, öğrencilere inançları konusunda temel bilgileri öğreterek onlara güçlü bir dini kimlik verme potansiyeline sahiptir. Bunun yanı sıra anadillerini öğrenme ve geliştirme

⁹⁴ HM Government (HMG), *The United Kingdom’s strategy for countering international terrorism* (London: Stationery Office, 2009), 88.

⁹⁵ Scott-Baumann - Cheruvallil-Contractor, *Islamic Education in Britain*, 3.

⁹⁶ Shah, “Muslim Schools in Secular Societies”, 60.

710 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

ile birlikte kendi kültürel ve etnik kimliklerini tanıma konusunda onları destekleyebilme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Medreselerdeki öğretmenlerin özellikle eğitim konusunda yeterli donanıma sahip olması ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu durum, medreselerin bir taraftan İslam eğitimi verirken bir yandan da öğrencilerin kendi öz kimlikleriyle birlikte içinde yaşadıkları çok kültürlü toplumun uyumlu birer üyesi haline gelmesini sağlayarak başarıya ulaşmasının önündeki bir engeldir. Maddi imkânların sınırlı olmasının yanı sıra bağımsız hareket edebilmek adına devletten ve yerel yönetimlerden de maddi destek almaya istekli olmayışları meseleyi çıkmaza sokmaktadır.

Devlet kontrolüne girmek istemeyen medreselerin, bir şekilde belli standartlara kavuşması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi için bazı çalışmaların yapılması gerekli görünmektedir. Bağımsız Müslüman inanç okullarının bağlı olduğu Müslüman Okullar Birliği (Association of Muslim Schools) gibi bir kurum oluşturulduktan sonra kayıt altına alınmaları ve yine Müslümanların idaresinde olmak kaydıyla bu kurum tarafından denetlenmeleri, bazı öğretmen yetiştirme sertifika programları açılarak medrese öğretmenlerinin tamamının eğitimden geçirilmesi bir çözüm olarak ortaya konabilir.

Kaynakça

- AA, Abrar Academy. “Madrasah Curriculum”. Erişim 09 Şubat 2020. <http://abraracademy.com/information/madrasah-curriculum/>
- ABBS, Abu Bakr Boys School. “Quranic Studies and Islamic Studies”. Erişim 11 Nisan 2019. <https://abubakrboysschool.org/islamichifz-studies/>
- Abrams, Fran. “Child Abuse Claims at UK Madrasahs ‘tip of iceberg’”. *BBC News* (18 Ekim 2011). <https://www.bbc.co.uk/news/education-15256764>
- Ali, Sundas. *British Muslims in Numbers: A Demographic, Socio-economic and Health profile of Muslims in Britain drawing on the 2011 Census*. The Muslim Council of Britain, Ocak 2015. <https://mcb.org.uk/report/british-muslims-in-numbers/>
- AMS, The Association of Muslim Schools. “Muslim School List”. Erişim 10 Nisan 2019. <https://ams-uk.org/muslim-school-directory/>
- AMS, The Association of Muslim Schools. “Overview of Muslim Schools in the UK” (2013). Erişim 22 Şubat 2019. <http://ams-uk.org/muslim-schools/>
- Bastide, Derek. *Teaching Religious Education 4-11*. London; New York: Routledge, 2007.
- BBC News*. “Al-Madinah Free School in Derby Labelled ‘dysfunctional’ by Ofsted” (17 Ekim 2013). <https://www.bbc.com/news/uk-england-derbyshire-24548690>
- Berglund, Jenny. “Continuity and Change: Experiences of Teaching Religious Education in the Light of a Life Trajectory of Hifz and Secular Education”. *Religion & Education* 44/1 (2017), 88-100. <https://doi.org/10.1080/15507394.2016.1267544>
- Birişik, Abdulhamit. ‘Rızâ Hân Birelvî’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/61–64. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Breen, Damian. “British Muslim Schools: Institutional Isomorphism and the Transition from Independent to Voluntary-Aided Status”. *Advancing Race and Ethnicity in Education*. ed. Richard Race - Vini Lander. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Breen, Damian. “Critical Race Theory, Policy Rhetoric and Outcomes: The Case of Muslim Schools in Britain”. *Race Ethnicity and Education* 21/1 (2018), 30-44. <https://doi.org/10.1080/13613324.2016.1248828>
- Büyükköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 12. Basım, 2012.
- CBMDC, City of Bradford Metropolitan District Council. *Understanding Bradford District: Religion in Bradford*. Bradford, 03 Ocak 2017.
- Cherti, Mayriam - Laura, Bradley. *Inside Madrasahs: Understanding and Engaging British Muslim Supplementary Schools*. London: Institute for Public Policy Research, Kasım 2011.
- Choudhury, Tufyal. *Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens*. New York: Open Society Institute, EU Monitoring and advocacy program, 2005.
- Copley, Terence. *Teaching Religion: Sixty Years of Religious Education in England and Wales*. Exeter: University of Exeter Press, 2008.
- DfE, Department for Education. “Gender separation in mixed schools: Non-statutory guidance” (Haziran 2018). Erişim 10 Ocak 2020. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/719398/Gender-separation-guidance.pdf
- DfE, Department for Education vd. “Qualified Teacher Status (QTS): Qualify to Teach in England”. *GOV.UK*. (09 Mayıs 2016). Erişim 24 Şubat 2019. <https://www.gov.uk/guidance/qualified-teacher-status-qts>
- DfE, Department for Education. “Religious education in English schools: Non-statutory guidance 2010” (01 Şubat 2010). Erişim 18 Ocak 2020. <https://www.gov.uk/government/publications/religious-education-guidance-in-english-schools-non-statutory-guidance-2010>
- DfE, Department for Education. “Schools, Pupils and Their Characteristics: January 2018” (28 Haziran 2018). Erişim 21 Şubat 2019. <https://www.gov.uk/government/statistics/schools-pupils-and-their-characteristics-january-2018>

712 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

- DfE, Department for Education. “Schools, pupils and their characteristics: January 2019” (27 Haziran 2019). Erişim 24 Şubat 2020. <https://www.gov.uk/government/statistics/schools-pupils-and-their-characteristics-january-2019>
- DfE, Department for Education. “Types of School”. Erişim 21 Şubat 2019. <https://www.gov.uk/types-of-school/faith-schools>
- DHLN, Darul Hadis Latifiyah Northwest. “Subjects”. Erişim 12 Şubat 2020. <http://dhlNW.org.uk/education/subjects/>
- EGLAM, Eden Girls’ Leadership Academy Manchester. “Curriculum”. Erişim 15 Ocak 2020. <https://edengirlsmanchester.com/education/curriculum/>
- Erşahin, İsmail. “İngiltere’de Kamu Okullarındaki Din Öğretimi Programlarında Dini Çoğulculuk ve İslam Din Öğretimi”. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- ESFA, Education and Skills Funding Agency. “Voluntary-Aided Schools: Capital Funding”. *GOV.UK* (15 Kasım 2018). Erişim 22 Şubat 2019. <https://www.gov.uk/guidance/voluntary-aided-schools-capital-funding>
- FA, Feversham Academy. “Feversham Academy RE Department”. Erişim 05 Ocak 2020. <https://feversham-academy.fetrust.org.uk/seeCMSfile/?id=159>
- Foster, David - Danechi, Shadi. *Home Education in England*. House of Common Library, 29 Temmuz 2019.
- GOV.UK, UK Government. “Educating your child at home”. Erişim 09 Şubat 2020. <https://www.gov.uk/home-education>
- GOV.UK, UK Government. “Further education courses and funding”. Erişim 10 Mayıs 2020. <https://www.gov.uk/further-education-courses>
- GOV.UK, UK Government. “School attendance and absence”. Erişim 14 Ocak 2020. <https://www.gov.uk/school-attendance-absence/legal-action-to-enforce-school-attendance#school-attendance-order>
- GPS, Gatton Primary School. “Islamic Studies Curriculum Overview”. Erişim 05 Ocak 2020. <https://www.gatton.wandsworth.sch.uk/docs/General/ISC.pdf>
- Halstead, J. Mark. “British Muslims and Education”. *Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens*. ed. Tuyfal Choudhury. New York: Open Society Institute, 2005.
- Halstead, J. Mark. “Islamic Education in England”. *Handbook of Islamic Education*. ed. Holger Daun - Reza Arjmand. 855-871. International Handbooks of Religion and Education. Cham: Springer International Publishing, 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64683-1_48
- Hammad, Waheed - Shah, Saeeda. “Leading Faith Schools in a Secular Society: Challenges Facing Head Teachers of Muslim Schools in the United Kingdom”. *Educational Management Administration & Leadership* 47/6 (Kasım 2019), 943-959. <https://doi.org/10.1177/1741143218775429>
- Hayer, Sukhi. “Call for More Checks on Madrassas”. *BBC News* (14 Ekim 2009). http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/education/8305318.stm
- Hendek, Abdurrahman. “İngiltere’de Müslüman Ailelerin Ev Okulu Tecrübeleri ve Türkiye’de Ev Okulunun İmkânı”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 71-104. <https://doi.org/10.34234/ded.407335>
- HKKGS, Hazrat Khadijatul Kubra Girls School & Madrasah. “Curriculum”. Erişim 10 Şubat 2020. <http://hkkgschool.com/courses.html>
- HMG, HM Government. *The United Kingdom’s strategy for countering international terrorism*. London: Stationery Office, 2009.
- Hoque, Aminul. *British-Islamic Identity: Third-Generation Bangladeshis from East London*. London: Institute of Education Press, 2015.
- KMI, Keep Mosques Independent. “Mosques / Organisations Signatories”. Erişim 23 Aralık 2019. <http://keepmosquesindependent.org/#signatories>
- MAB, Muslim Association of Britain. “Islamic Education”. *Muslim Association of Britain*. Erişim 21 Şubat 2019. <https://www.mabonline.net/islamic-education/>

- Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Rehber*. çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Mogra, Imran. “Moral Education in the Makâtib of Britain: A Review of Curriculum Materials”. *Journal of Moral Education* 36/3 (Eylül 2007), 387-398. <https://doi.org/10.1080/03057240701553354>
- Mogra, Imran. “Teachers and Teaching: A Contemporary Muslim Understanding”. *Religious Education* 105/3 (19 Mayıs 2010), 317-329. <https://doi.org/10.1080/00344081003772089>
- NSN, New Schools Network. “Comparison of different types of school-A guide to schools in England”. New Schools Network, 2015. New Schools Network. Erişim 24 Şubat 2019. <https://www.newschoolsnetwork.org/sites/default/files/files/pdf/Differences%20across%20school%20types.pdf>
- Okumuşlar, Muhiddin. “Çok Kültürlü Toplumlarda ‘Din Hakkında Öğrenme’ ve ‘Dinden Öğrenme’ Modeli”. *Marife* 7/2 (2007), 251-264.
- Osmanoğlu, Cemil. ‘Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Hoşgörü ve Birlikte Yaşama Kültürü’. *ERÜFD* 2/15 (2012), 55-78.
- ONS, Office for National Statistics. “Annual Population Survey Data for England, Wales and selected Local Authorities showing total population, and those who reported their religion as Muslim for the periods 2015 and 2016” (01 Kasım 2017). Erişim 21 Şubat 2019. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/adhocs/007691annualpopulationsurveydatafor-englandwalesandselectedlocalauthoritiesshowingtotalpopulationandthosewhoreportedtheirreligionasmuslimfortheperiods2015and2016>
- ONS, Office for National Statistics. “CT0291_2011 Census - Sex by age by religion - England and Wales” (14 Ekim 2014). Erişim 04 Ocak 2020. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/adhocs/003311ct02912011censussexbyagebyreligionenglandandwales>
- ONS, Office for National Statistics. “Ethnicity and religion by age” (10 Eylül 2015). Erişim 04 Ocak 2020. <https://www.ons.gov.uk/aboutus/transparencyandgovernance/freedomofinformationfoi/ethnicityandreligionbyage>
- ONS, Office for National Statistics. “How religion has changed in England and Wales” (04 Haziran 2015). Erişim 24 Şubat 2019. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/howreligionhaschangedinenglandandwales/2015-06-04>
- ONS, Office for National Statistics. “Religion in England and Wales 2011” (11 Aralık 2012). Erişim 21 Şubat 2019. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/religioninenglandandwales2011/2012-12-11>
- Orcu, Cemil. “İngiltere’de Okul Öncesi ve İlköğretim Okullarında Resmî Din Eğitimi: ‘Müslüman Okulu’ Örneği”. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 1/1 (2017), 55-87. <http://dx.doi.org/10.12738/talim.2017.1.0002>
- OSB, The Olive School Bolton. “Curriculum”. Erişim 18 Ocak 2020. <https://olivebolton.com/education/curriculum/>
- Ouseley, Herman - Garrat, Martin. *Community pride not prejudice - making diversity work in Bradford*. Bradford: Bradford Vision, 2001.
- Özcan, Azmi. ‘Dârülülûm’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/555. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Panjwani, Farid. ‘Faith-Schools and the Religious Other: The Case of Muslim Schools’. *International Handbook of Learning, Teaching and Leading in Faith-Based Schools*. ed. Judith D. Chapman et al. New York and London: Springer, 2014.
- Parker-Jenkins, Marie. ‘Identity, Belief and Cultural Sustainability: A Case- Study of the Experiences of Jewish and Muslim Schools in the UK’. *International Handbook of Learning,*

714 | İrfan Erdoğan. İngiltere’de İslam Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler

- Teaching and Leading in Faith-Based Schools*. ed. Judith D. Chapman et al. New York and London: Springer, 2014.
- PMGHS, Preston Muslim Girls High School. “PMGHS Curriculum Plan”. Erişim 05 Ocak 2020. <https://pmghs.com/curriculum/>
- QCA, Qualifications and Curriculum Authority. *Religious Education: The Non-Statutory National Framework*. London: Qualifications and Curriculum Authority, 2004.
- RCJ, Royal Courts of Justice. The Interim Executive Board of Al-Hijrah School judgment, The Interim Executive Board of Al-Hijrah School judgment (Kanun No. C1/2016/4313). K. C1/2016/4313 (Royal Courts of Justice 13 Ekim 2017). Erişim 02 Mart 2019. <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2017/10/interim-executive-board-of-al-hijrah-school-20171013a.pdf>
- Rothermel, Paula. “Can We Classify Motives for Home Education?” *Evaluation & Research in Education* 17/2-3 (15 Mayıs 2003), 74-89. <https://doi.org/10.1080/09500790308668293>
- Sahin, Abdullah. *New Directions in Islamic Education: Pedagogy and Identity Formation*. Leicestershire: Kube, 2013.
- Scott-Baumann, Alison - Cheruvallil-Contractor, Sariya. *Islamic education in Britain: new pluralist paradigms*. London ; New York: Bloomsbury Academic, 2015.
- Shah, Saeeda. “Muslim Schools in Secular Societies: Persistence or Resistance!” *British Journal of Religious Education* 34/1 (Ocak 2012), 51-65. <https://doi.org/10.1080/01416200.2011.601897>
- TIBHS, Tauheedul Islam Boys’ High School. “Curriculum”. Erişim 29 Ocak 2020. <https://tibhs.com/education/curriculum>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.